Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
Кафедра економічної та соціальної географії

На правах рукопису

УДК 911.3

РОЛЬ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПРОСТОРОВОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Галузь знань: 10 Природничі науки
Спеціальність: 106 Географія
Освітня програма: Економічна та соціальна географія
Спеціалізація: Управління розвитком регіону та міське планування

Магістерська робота
студентки II курсу
ОР Магістр
Бортник Софії Сергіївни

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Олійник Ярослав Богданович

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП 3

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ **7**

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ 8

1.1. Теоретичні положення, понятійний апарат 8

1.2. Огляд наукових праць 15

1.3. Законодавча та нормативна база регіональної політики 22

Розділ 2. МЕТОДИКА ПРОСТОРОВОГО (РЕГІОНАЛЬНОГО) ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ 28

2.1. Генеральна схема планування території України як планувальна основа для просторового розвитку держави 29

2.2. Планування на регіональному рівні 30

2.3. Просторове планування на місцевому рівні 32

Розділ 3. ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА ЯК ОПТИМАЛЬНА ФОРМА ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 42

3.1.Територіальна громада як форма самоорганізації населення 42

3.2. Міжнародний досвід децентралізації влади та формування успішних територіальних громад 43

3.3 Передумови та чинники формування ОТГ в Україні 47

3.4. Проблеми просторового розвитку ОТГ 55

Розділ 4. РОЛЬ ОТГ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ 63

4.1. Участь ОТГ у плануванні державної регіональної політики 63

4.2. Участь ОТГ у фінансуванні регіональної політики 66

4.3. Роль ОТГ у моніторингу та оцінюванні ініціатив розвитку 67

4.4. Участь ОТГ в реалізації проектів регіонального розвитку 68

ВИСНОВКИ 70

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 72

ДОДАТКИ 79

ВСТУП

Актуальність теми

З отриманням незалежності перед Україною постав вибір нових форм просторової організації людської життєдіяльності, позаяк традиційні радянські організаційні методи, засновані на централізовано-галузевому підході, залишили по собі багато економічних, екологічних та соціальних проблем, що потребують вирішення. Як показує міжнародна практика, оптимальною формою просторової організації життєдіяльності суспільства є територіальна громада за умови державної координації і підтримки регіонального та місцевого розвитку [3].

Інструментом гармонійного розвитку суспільства є багаторівневе просторове планування, яке повинно спиратись, перш за все, на комплексне системне дослідження конкретних природних умов та ресурсів кожної місцевості та регіону, оцінку природної та культурно-історичної спадщини, сучасного екологічного стану, соціально-економічного розвитку тощо. Тільки такий підхід дозволяє фахово прогнозувати екобезпечне природокористування на рівні індивідуальних природних та культурних ландшафтів і передбачати ревіталізацію вже зруйнованих екосистем [4].

Реалізація локальних програм розвитку як урбанізованих, так і аграрних територій, великою мірою залежить від місцевого самоврядування та ініціатив і активної участі місцевого населення. Проблеми громади при цьому вирішуються за рахунок місцевих податків, кошти використовуються розумно й прозоро, а держава контролює і регулює процеси, які важко чи неможливо вирішити на місцях. Цей принцип субсидіарності проголошений Європейською хартією місцевого самоврядування, прийнятою у 1985 році [35].

Поступово наша держава долучилась до європейських ініціатив просторового розвитку, розпочавши процеси децентралізації, реформ адміністративно-територіального устрою та добровільного утворення об’єднаних територіальних громад (ОТГ).

Саме ОТГ нині виступають суб’єктами, відповідальними за оптимальну просторову організацію виробництва, раціональне використання природного та

ресурсного потенціалу своєї території, збереження об'єктів природної та культурно-історичної спадщини місцевого значення, впровадження інноваційних технологій, реалізацію соціальних освітніх, культурних, медичних, екологічних програм, надання якісних послуг населенню і т. д.

Державна функція тут полягає у координації програм місцевого (локального) та регіонального розвитку, таких, наприклад, як розвиток виробничої, транспортної та соціальної інфраструктури, формування природно-заповідного фонду та екологічної мережі, охорона об'єктів природної та історично-культурної спадщини державного значення, міжнародне співробітництво та ін.

З цією метою в Україні започатковано реформу державної регіональної політики (ДРП), стратегічні цілі якої – згуртувати країну в соціальному, економічному, екологічному, просторовому вимірах, підвищити конкурентоспроможність регіонів та громад, впровадити ефективне людиноцентричне багаторівневе врядування [35].

Законодавство визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України

Як показує досвід, формування ОТГ в Україні, залежить від багатьох передумов і взаємопов'язаних чинників, найважливішими серед яких є географічне положення, природні умови та ресурси, духовні, культурно-історичні, етнографічні, економічні, екологічні тощо. Територія є основним полем дії, на якому розвивається організація просторового розвитку, відповідно до природних умов та ресурсів території, включаючи земельні, кліматичні, мінеральні, рекреаційні. Вони впливають на спеціалізацію, характер виробництва, обмін товарами, інвестиційну політику тощо. Проте, головним, об'єднуючим і керуючим просторовим розвитком, є людський чинник. Чисельність населення, його склад, інтелектуальний та творчий потенціал, патріотичність, ініціативність і небайдужість є вирішальними для успішного розвитку територіальних громад.

Досвід формування ОТГ в Україні засвідчив актуальність проблеми дослідження феномену успішної та конкурентоспроможної територіальної громади, її ролі у просторовій організації людської діяльності як на місцевому рівні, так і в регіональному та державному масштабах. Не менш важливими при цьому є пошуки шляхів досягнення цілей справжньої демократії, рівності, добробуту, відчуття задоволення та щастя громадян. Саме цим питанням присвячене наше дослідження.

Об'єктом дослідження є об'єднані територіальні громади (ОТГ).

Предметом – участь та роль ОТГ в просторовому розвитку країни на всіх рівнях від локального до глобального.

Матеріали і методи.

В роботі використано численні наукові, навчальні матеріали– монографії, навчальні посібники, наукові статті, довідкові та статистичні дані, картографічні матеріали, законодавчі та нормативні документи, проаналізовано карти формування ОТГ за період 2015-2020 рр., їх фінансові показники, стратегії та проекти розвитку, розглянуто просторові конфлікти та шляхи їх вирішення.

Основні методи дослідження – системний порівняльний суспільно-географічний аналіз процесу формування громад в різних регіонах України, статистичні, картографічні, геоінформаційні методи. Досліджено досвід формування та функціонування громад за кордоном.

Структура роботи

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів основної частини дослідження, висновків та списку використаних джерел.

У вступі розкрито актуальність теми, об'єкт і предмет дослідження, мету та завдання роботи.

В першому розділі зроблено огляд теоретичних та нормативних засад регіональної політики в Україні, розкрито значення основних термінів та понять, приведено короткий огляд наукових праць.

У другому розділі висвітлено методику просторового планування на різних рівнях – від державного до місцевого.

Третій розділ присвячено умовам та чинникам формування ОТГ в Україні.

В четвертому розділі показано взаємовплив регіонального та місцевого просторового розвитку та, зокрема, роль ОТГ у розвитку регіонів і держави в цілому. У висновках обґрунтовано результати дослідження.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АРР - агенція регіонального розвитку

БД - база даних

ВТК - виробничо-територіальний комплекс

ДПТ - детальний план території

ДРП - державна регіональна політика

ДСРР - державна стратегія регіонального розвитку України

ДФРР - державний фонд регіонального розвитку

КНС - каналізаційна насосна станція

НУО - неурядові організації

ОЕСР - Організація економічного співробітництва та розвитку, (англ. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD))

ОТГ - об'єднані територіальні громади

ПДФО - податок на доходи фізичних осіб

ПЗТ - план зонування території

РП - регіональна політика

ТПВ - тверді побутові відходи

ЦНАП - центр надання адміністративних послуг

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

1.1. Теоретичні положення, понятійний апарат

Регіональна політика в Україні, як практична сфера діяльності, має ґрунтовні теоретичні засади, розроблені багатьма науковими школами. Системними поглядами в цій сфері відзначаються фахівці-географи, які розглядають регіон як певну територію з усіма її особливостями, а регіональний розвиток, як явище природно та соціально-географічне, а не тільки економічне.

Географія тривалий час досліджує стан розвитку окремих регіонів, на основі чого сформульовано основні географічні концепції регіонального розвитку – концепція комплексно-пропорційного (збалансованого, сталого) розвитку регіонів, стадійна концепція регіонального розвитку, концепція суспільно-географічного районоутворення, виявлено основні закономірності регіонального розвитку (циклічність, стадійність, комплексність, гетерохронна коеволюційність) [12].

Ці знання дозволяють передбачати розвиток багатьох взаємопов’язаних процесів у кожному регіоні. Для вдалого вибору сценаріїв регіонального розвитку та його менеджменту необхідна інтеграція здобутків різних галузей природничих, соціальних, економічних та технічних наук, застосування здобутків сучасних інформаційних технологій тощо. Проте засади прогнозування регіонального розвитку мусять бути географічними, позаяк організація просторової діяльності і впорядкування простору є полем теоретичних досліджень і практичних розробок сучасної географії, а головним її завданням є прогнозування оптимальних сценаріїв просторового (місцевого, регіонального) розвитку. Такі науково обгрунтовані прогнози слугують основою для стратегічного планування і конкретних програм та проектів державної регіональної політики.

Регіональна політика - це сфера діяльності державних і самоврядних органів з управління економічним, соціальним, екологічним і політичним

розвитком країни, спрямована на забезпечення комплексно-пропорційного розвитку територій на основі раціонального використання та збереження їх природних умов і ресурсів, інтегрального потенціалу відповідно до заздалегідь розробленої програми [25].

Регіональна політика, як і кожна сфера активної діяльності, має відповідний термінологічний інструментарій. Для розуміння суті регіональної політики та регіонального менеджменту суттєве значення має поняття «регіон».

Цікаво, що термін «регіон» за своїм походженням географічний, слово походить від латинської назви «*regio*», що означає *«країна», «область».* Колись, за часів Римської імперії назву Reggio мало місто, засноване греками в південній Італії. Зараз це місто Reggio di Calabria, адміністративний центр однойменної провінції.

В сучасній науковій літературі термін «регіон» трактується неоднозначно, з відповідними різними методологічними концепціями і підходами до регіональних досліджень.

В більшості джерел під регіоном розуміють частину території країни, або велику цілісну територію, з значною кількістю населення, певним рівнем економічного, соціального розвитку, умовами проживання та рівня задоволення основних потреб – у праці, освіті, відпочинку, комунікації тощо. Кожен регіон має свої природні, культурно-історичні, соціально-економічні, етнографічні особливості.

Для спрощеного аналізу регіон можна розглядати як структуровану просторову соціальну систему, що має природні, етнічні, соціально-економічні, політично-адміністративні, правові, політичні складові, з відповідними соціальними інститутами, які мають визначальну роль в управлінні та організації життя регіону [42].

У сучасних літературних та нормативних джерелах поняття «регіон» вживається для характеристики просторових систем різного рівня – від груп держав до різних груп адміністративно-територіальних одиниць, (наприклад областей) [44].

Кожен регіон має особливі функціональні зв'язки – як внутрішні (етнічні, економічні, соціальні, управлінські тощо), так і зовнішні (з іншими регіонами й центром. Як правило, внутрішні зв'язки взаємопов'язані, взаємозалежні й доповнюються інструментами зовнішнього регулювання.

Підсумовуючи, регіон в загальному географічному розумінні можна визначити як територію в адміністративних межах держави, яка характеризується певною природною цілісністю, виробничою спеціалізацією, рівнем соціально-економічного розвитку, культурно-історичними та етнічними особливостями та має власні політико-адміністративні органи управління.

Регіони відрізняються динамічністю, вони можуть змінювати свою територію і структуру. Однак, основною географічною ознакою регіону є характерні природно-географічні, історико-культурні, етнічні, економічні особливості. Якісні та кількісні характеристики природних умов та ресурсів (водних, земельних, кліматичних та рекреаційних) великою мірою визначають просторове розміщення виробництва, його функціональну структуру, рівень розвитку інфраструктури, форму систем розселення та загальних умов проживання [6].

Залежно від змісту поняття регіону, існують різні їх класифікації.

В нашому дослідженні у якості регіональних одиниць розглядаються адміністративні області, в межах яких на даному етапі децентралізації відбувається формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) – нових об'єктів адміністративно-територіального устрою. Суб'єктами такого добровільного об'єднання стали суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст. Об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, якщо центром визначено селище – селищною, а якщо центром є село – сільською [37].

На ОТГ покладено роль просторової самоорганізації та управління своєю територією, що при правильному методичному підході повинно сприяти зміцненню місцевого та регіонального просторового розвитку.

Поняття «Регіональна політика» включає дві складові – державну регіональну політику, яка координує міжрегіональні пропорції розвитку та

регіональну політику, яка реалізується органами управління в регіонах (областях) і спрямована на оптимальне використання ресурсів регіону (області) для забезпечення стійкого просторового розвитку.

Координація внутрішньої регіональної політики державою необхідна для вирівнювання розвитку країни, оскільки окремі її регіони мають суттєві природні, етнічні, соціально-економічні та політичні відмінності. Суспільно-географічна суть регіональної політики в умовах децентралізації полягає у перерозподілі територіальних ресурсів між ОТГ в їх межах з метою вирівнювання умов і оптимізації функціонально-територіальної структури життєдіяльності.

Особливо важливо при цьому контролювати, щоб економічний аспект не домінував над іншими складовими регіонального життя, а поняття «регіональна політика» не підмінялося поняттям «регіональна економічна політика» [46].

Об'єктом регіональної політики в більшості наукових джерел вважають соціально-економічні процеси, що відбуваються на конкретній території: виробничі, екологічні, соціальні та ін. [25]. Зауважимо, що регіональна політика впливає, насамперед, на людей, тому місцеве населення, зміст, тривалість та якість його життя, комфортність умов і задоволення ними мають бути її об'єктом, а природні умови, процеси, ресурси кожної території мають стати предметом професійного менеджменту.

Суб'єктами регіональної політики є окремі посадові особи – Президент, Верховна Ради України, органи державної виконавчої влади всіх рівнів, аж до органів місцевого самоврядування, окремі юридичні особи (установи, організації, підприємства), громадські організації.

Нині державна регіональна політика направлена на підвищення інвестиційної привабливості регіонів, впровадження інноваційної діяльності, розвиток виробничої та соціальної інфраструктури, зменшення регіональних диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку регіонів; налагодження міжрегіональних зв'язків, розвиток людського потенціалу. Роль держави полягає у нормативно-правовій та матеріально-фінансовій підтримці регіональних ініціатив, оцінці пріоритетів розвитку країни.

Важливою умовою успішності регіональної політики є координація регіонального і місцевого розвитку, що відбувається завдяки передачі більшості повноважень на місцевий рівень. Місцеве самоврядування – такий спосіб господарювання, при якому новою формою територіальної самоорганізації виступають ОТГ, які отримують повноваження розробляти стратегію місцевого просторового розвитку, управляти своїми ресурсами, вирішувати економічні, екологічні і соціальні проблеми громади в основному за рахунок місцевих ресурсів, в тому числі, місцевих податків. Кошти використовуються мають використовуватися розумно й прозоро, а держава контролює і регулює ті процеси, які неможливо вирішити на місцях. Цей принцип субсидіарності проголошений Європейською хартією місцевого самоврядування, що прийнята у 1985 році [35]. Його суть полягає у тому, що всі проблеми і питання, які виникають на певній території, вирішуються, за можливості, локально, місцевими силами, максимально наближеними до певної групи населення. У разі їх неспроможності – вирішення передається по ієрархії на ступінь вищого рівня органу управління. Таким чином вибудовується своєрідний ланцюг, де головну роль відіграє місцеве самоврядування, а вищі органи являють собою допоміжні рівні, які допомагають у вирішенні тих проблем, в яких можуть бути максимально ефективними.

До реформи децентралізації розвиток місцевого самоврядування здійснювався тільки на рівні територіальних громад міст обласного значення, тому що більшість малих територіальних громад були неспроможними виконувати всі повноваження органів місцевого самоврядування.

Україна ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування у 1997 році. 1 квітня 2014 року Кабінет Міністрів схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, а реальні процеси децентралізації почалися з прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» 5 лютого 2015 р. [37].

Децентралізація має комплексний характер і включає політичну, економічну, адміністративну, фінансову, екологічну складові, що передбачає передачу відповідних повноважень «на місця».

Суспільно-географічна концепція регіональної політики (регіонального розвитку) повинна базуватися на предметній сутності цієї науки з урахуванням методологічної ролі сучасної філософії і економічної теорії та завдань соціально-економічного змісту протягом подальшого становлення в Україні ринкових відносин та формування конкурентоспроможних ОТГ, як елементів конкурентоспроможних регіонів.

Стратегічна мета і завдання державної регіональної політики – створити приблизно однакові умови для динамічного, збалансованого розвитку усіх регіонів України, підвищення їх рівня конкурентоспроможності, розвитку економіки, міжрегіонального співробітництва, зростання комфортних умов проживання та добробуту населення, забезпечення якісними послугами, незалежно від місця проживання.

Стратегія регіонального розвитку – це далекоглядне завдання щодо створення на структурно-інноваційній основі оптимальної функціонально-територіальної структури людської діяльності в нашій державі. Його результатом є план – мотивована модель дій, створена на основі конкретного прогнозу суспільно-географічного середовища і поставленої мети.

Методологія стратегічного планування передбачає широкі можливості використання в практичній роботі досягнень науки – суспільної географії, регіональної економіки та соціології для формулювання відповідних принципів, критеріїв і методів дослідження.

Теоретичним підґрунтям для стратегічного планування розвитку територій є ряд суспільно-географічних та економічних теорій, серед яких теорії ВТК, суспільно-географічного районування, оптимального розміщення продуктивних сил; теорії конкурентних переваг, мотивацій та економічної безпеки тощо.

Принципи реалізації державної стратегії регіонального розвитку співпадають із загальними принципами регіональної політики. Конкретні критерії сформульовані для практики удосконалення розміщення продуктивних сил, їх ринкової структуризації та трансформації. На цій основі формулюють мету та пріоритети Державної стратегії регіонального розвитку, до яких можуть бути віднесені заходи з використання конкурентних переваг; заходи

реструктуризації економічної бази, екологічної ревіталізації, диверсифікації господарської діяльності; підтримку територій з особливими умовами розвитку (депресивні, території пріоритетного розвитку тощо); сприяння розвитку людського потенціалу [25].

У країнах ЄС під стратегією регіонального розвитку розуміють комплекс дій, які здійснює держава або регіон для їх ефективного розвитку з урахуванням власного ресурсного потенціалу, факторів зовнішнього середовища, використовуючи законодавчі, фінансові, структурні, економічні та інституційні важелі. В Україні переважає галузевий (відомчий) зміст державного управління перед територіальним, де 14 відомчих міністерств «взаємодіють» з одним міністерством, що донедавна відповідало за регіональний розвиток, будівництво і житлово-комунальне господарство. В минулому році це міністерство було реорганізоване і тепер носить назву Міністерство розвитку громад та територій.

Завдання стратегічного планування є поєднання загальнодержавних інтересів з регіональними і локальними потребами. Головними заходами з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку є державні та регіональні програми соціально-економічного та екологічного розвитку та угоди між центральними органами та регіонами.

За кордоном використовуються різні моделі розвитку регіональних господарських систем, наприклад економічна модель з екзогенним технологічним прогресом, що базується на привнесенні в економічну систему ззовні найсучасніших технологій (Р. Солоу, Я. Тінберген та ін.) [24]. Така модель властива лише для розвинутих країн. Економічна модель з ендогенним технологічним процесом базується на використанні можливостей людського потенціалу, впливі на цей процес глобалізації та дезінтеграції, підприємництва та ін. Ця модель адаптована до умов регіонального розвитку сучасної України.
Ще одна економічна модель сталого (збалансованого) розвитку, передбачає узгодження використання всіх видів ресурсів і обсягів виробництва з потребами населення. Вона є стратегічною для перспективного розвитку України в цілому.
Основою стратегії випереджувального розвитку є структурно-інноваційна модель економічного зростання, утвердження України як високотехнологічної

держави. Важливим є поглиблення міждержавних інтеграційних процесів із стратегічними партнерами, ініціація транскордонного і прикордонного співробітництва.

Суспільно-географічний підхід до стратегічного регіонального розвитку передбачає врахування зовнішніх і внутрішніх чинників для діагностики та обґрунтованого прогнозу людської діяльності на певній території. До головних зовнішніх чинників відносять: вплив процесів глобалізації, регіоналізму та інжинірингу; оцінку конкурентоздатності регіону в міжнародному поділі та інтеграції праці; використання переваг макрорегіонального і транскордонного співробітництва із сусідніми країнами; рівень розвитку інноваційного та інвестиційного процесів; рівень розвитку об'єктів транспортної та виробничої інфраструктури.

До внутрішніх чинників за ринкових умов господарювання належить оцінка структурних змін, що вплинули на розміщення господарських галузей, зокрема: оцінка рівнів соціально-економічного розвитку регіону; оцінка динаміки частки капіталовкладень у розвиток регіону; оцінка здійснення адміністративної, бюджетної та інших реформ у системі державного управління; оцінка зміни форм та структури власності; оцінка рівня замкнутості циклів життєдіяльності населення, перш за все, техніко-технологічних та обслуговуючих; оцінка природного і працересурсного потенціалів регіону.

Як правило, їх доповнюють традиційні суспільно-географічні. Це вихідна інформаційна база для наступного стратегічного планування та програмування. Важливою складовою цього процесу є комплексно-пропорційна організація регіонального розвитку [25].

1.2. Огляд наукових праць

Процесам децентралізації, стратегічного планування, координації місцевого та регіонального розвитку в Україні, його географічному прогнозуванню присвячено багато наукових теоретичних та практичних досліджень: Олійник (1996), Стеченко (2000), Мезенцева, Мезенцев (2000), Белоконь (2003), Мезенцев

(2005), Олійник, Пістун (2008, 2011), Запотоцький (2012), Біла (2014), Бутко (2014), Мезенцев, Підгрушний, Мезенцева (2014), Васильченко та ін.(2015), Олійник, Пістун, Мельничук (2015), Мельничук, Остапенко (2016) та ін. [15; 27; 14; 1; 12; 17; 11; 2; 6; 13; 7; 16; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25]

Науковцями кафедри соціальної та економічної географії розроблено модель малої територіальної громади, яка спрямована на вирішення аграрних, соціальних та екологічних проблем [25].

Особливо цікавим в контексті нашого дослідження є прогнозування та моделювання просторового місцевого та регіонального розвитку.

Сучасні регіональні прогнози використовують кількісні (статистичні) параметри розвитку, і якісні перцепційні (чуттєві), суб'єктивні характеристики регіонів [12]. Удосконалення методики прогнозування стало можливим завдяки розвитку ГІС, що дозволяє моделювати різні сценарії просторового розвитку, порівнювати їх, виявляти можливі просторові конфлікти тощо. Нові теорії (самоорганізації, динамічного хаосу) також дозволяють по-новому оцінювати соціальні процеси на місцевому та регіональному рівнях.

Застосовуються новітні методики– просторовий аналіз трансформаційних процесів, дослідження усіх аспектів людської життєдіяльності, прогноз перспектив регіонального розвитку під впливом нових чинників – глобалізації, транснаціоналізації, міжнародної регіональної інтеграції, розвитку технологій; взаємозв'язків у формуванні економічного, екологічного, культурного простору; дослідження процесів соціально-географічної поляризації населення, проявів соціальної нерівності, поширення, хвороб, злочинності як негативних чинників регіонального розвитку. Важливим є дослідження перцепційних характеристик регіонів та самоідентифікації їх населення.

Суспільно-географічне прогнозування дає можливість виявити стійкі просторові соціально-економічні зв'язки, їх динаміку, основні чинники та оптимальні напрямки та перспективи соціально-економічного розвитку, методи управління розвитком регіонів [12].

Регіональний розвиток є індикатором успішності регіональної політики, відображенням якості системи зв'язків і процесів, зумовлених людською

діяльністю. Регіональний розвиток – це складний інтегральний структурно-трансформаційний процес просторових змін, що проявляються у життєдіяльності людей за певний відрізок часу.

Природні умови та ресурси території виступають основними чинниками регіонального розвитку – як безпосередньо впливаючи на якість життя людей, так і через різновиди їх життєдіяльності. Кожна територія має свій унікальний потенціал – комплексний показник, який залежить від багатьох чинників. Якщо умови (природні, соціально-економічні, політичні) визначають загальні можливості розміщення різних об'єктів людської діяльності, то чинники (фактори) конкретно впливають на їх локалізацію та майбутню ефективність. Тому кількісна і якісна оцінка цих чинників складає основний зміст суспільно-географічної «роботи» [25].

Процес вдосконалення територіальної організації суспільства взагалі і окремого регіону, зокрема, повинен включати шість головних етапів:

1) регіональної діагностики стартового рівня соціально-економічного розвитку на основі потенціалу території. Зміст регіональної діагностики ґрунтовно опрацьований Я. Олійником; [15].

2) прогнозно-аналітичний, в якому узагальнено викладено результати прогнозних досліджень соціально-демографічної паливно-енергетичної та мінерально-сировинної сфер, основних виробничих фондів, об'єктів інфраструктури, фінансово-інвестиційного потенціалу і стану ринкових відносин. На цьому етапі відбувається взаємопов'язаність цілей з прогнозними розрахунками.

3) планування та програмування (стратегічного, програмно-цільового та індикативного) на базі всебічного врахування зовнішніх і внутрішніх чинників. При цьому здійснюється остаточне узгодження цілей і можливостей їх досягнення, визначаються конкретні аспекти регіонального розвитку;

4) раціонального і оптимального розміщення нових об'єктів продуктивних сил та трансформації діючих;

5) оцінка рівнів управління відповідно до розмірів досліджуваної території;

6) конструювання території, інформаційного забезпечення та контролю за виконанням всіх етапів [25].

Фахівці із соціально-економічної географії Київського університету імені Тараса Шевченка мають ґрунтовні теоретичні напрацювання і практичний досвід вивчення сучасних проблем територіальної організації людської діяльності в Україні. Суспільно-географічні підходи до вирішення питань регіональної політики України та її конструктивного змісту викладено в багатьох монографічних дослідженнях, підручниках та навчальних посібниках для вищої школи, наукових статтях, тезах наукових конференцій [25]. Проблемним залишається втілення досвіду управління розвитком територій на практиці, де досі переважає, на жаль, економічний підхід.

Нова теорія раціонального розміщення продуктивних сил повинна увібрати в себе прогресивний досвід з досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених, включаючи концепцію просторової економіки, теорії «полюсів зростання», взаємодії «центру і периферії», структурної політики тощо, спрямованих на їх перебудову. Важливо зробити правильні висновки щодо застосування вчення про територіально-виробничі комплекси і соціально-економічне районування на основі сучасних методів дослідження з метою наукового обґрунтування структурних і трансформаційних процесів у господарстві, перспективних територіальних форм його функціонування.

Перспективними внутрішньо-регіональними ринковими формами розміщення продуктивних сил є міжнародні транспортні коридори, технополіси технопарки, інноваційні центри , території пріоритетного розвитку, єврорегіони та спеціальні економічні зони різної спеціалізації.

Новою сучасною ефективною формою організації виробництва є кластери Вони досягають високих економічних результатів завдяки агломерації, спеціалізації і розподілу робочої сили між фірмами, а також наявності замовників на їх продукцію. Нові ідеї та інновації сприяють зростанню та розвитку.

Найоптимальнішою формою просторової організації виробництва та життєдіяльності на місцевому рівні нині визнано ОТГ. Завдяки використанню

Методики формування спроможних територіальних громад в Україні вже сформовано понад 1000 ОТГ, які суттєво впливатимуть в найближчому майбутньому на регіональний розвиток. В січні 2020 року затверджено зміни до цього документу [50].

Згідно з внесеними змінами, формування спроможних територіальних громад здійснюється на основі визначення потенційних адміністративних центрів спроможних територіальних громад та зон їх доступності; переліку територіальних громад, що входять до складу спроможних та проведення оцінки рівня спроможності.

Потенційні адміністративні центри спроможних територіальних громад визначаються у такій послідовності:

Поки що повільне розв'язання проблем регіонального розвитку України пов’язане з загальною проблемою відірваності теорії і практики.

Вітчизняними науковцями-географами розроблено суспільно-географічне районування, яке є універсальним методом дослідження і управління, особливо на регіональному рівні - макрорайонів та областей. З іншого боку, стратегічне планування в першу чергу повинно враховувати інтереси і потреби об’єднаних територіальних громад.

Суспільно-географічний район має такі ознаки, як спеціалізація, комплексність і пропорційність життєдіяльності людини та особливості управління цією діяльністю. Процес інтегрального суспільно-географічного районування повинен, з одного боку, синтезувати територіально всі основні сфери людської діяльності – економічну, соціальну, духовну, політичну, адміністративну та екологічну, а з другого – розкрити їх просторову диференціацію, виявити елементи територіальної структури. Матеріально-речовою основою суспільно- географічного району є відповідний суспільно-географічний комплекс. Інтегральне районування включає такі його типи – макро-, мезо- і мікрорайонування залежно від масштабу, господарської значимості досліджуваної території та чисельності населення [25].

Макрорайонування включає основні (великі) суспільно-географічні райони, їх групи, мегаполіси з навколишньою територією. Під основним

суспільно-географічним районом розуміють значну частину території країни (групу областей) - цілісну ланку її господарства, яка характеризується певною загальнодержавною спеціалізацією і комплексно- пропорційним розвитком людської діяльності.

В суспільно-географічній та регіонально-економічній літературі в межах України виділяють дев'ять макро суспільно-географічних районів (рис. 1.1), які беруть участь у загальнодержавному і міжнародному поділі праці і відображають основні риси територіальної диференціації людської діяльності.

Ці макро суспільно-географічні райони України ґрунтовно узагальнені на конкретному матеріалі у навчальному посібнику для вузів [14].

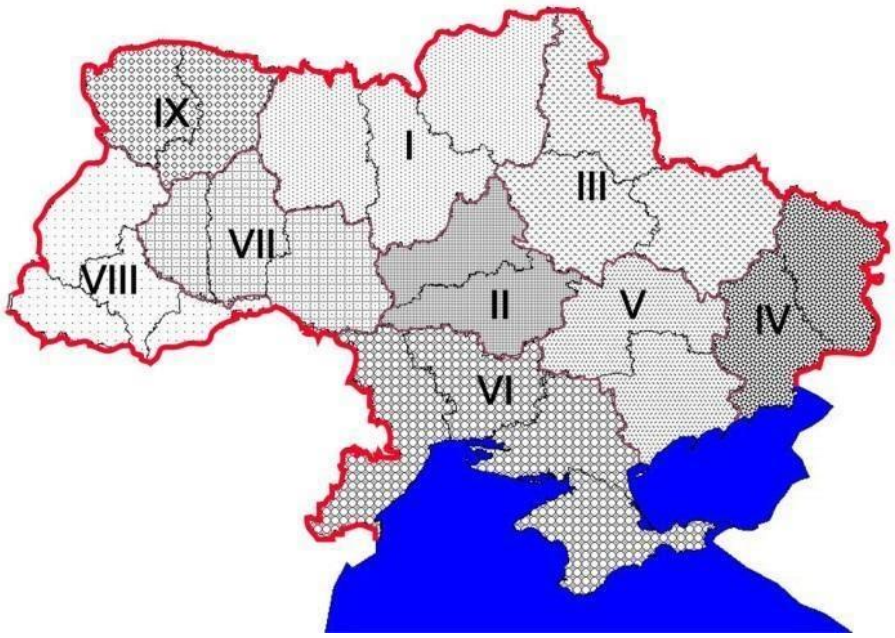

Рис. 1.1. Суспільно-географічні макрорайони України [14]

Назва і склад макрорайонів: I – Столичний (Київська, Житомирська, Чернігівська обл.); II – Центральний (Кіровоградська, Черкаська обл.); III – Північно-Східний (Харківська, Полтавська, Сумська обл.); IV – Донецький (Донецька, Луганська обл.); V – Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька обл.); VI – Причорноморський (АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська обл.); VII – Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька обл.); VIII –

Карпатський (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька обл.); IX – Північно-Західний (Волинський): Волинська, Рівненська обл.

Макрорайони виділені з урахуванням природних умов та соціально-економічного розвитку, загальнодержавної спеціалізації, що дозволяє здійснювати довгострокове прогнозування, координувати управління ними на загальнодержавному рівні, вирішувати міжобласні проблеми тощо; На рівні макрорайонів можуть реалізовуватись загальнодержавні і регіональні природоохоронні програми, програми розвитку транспортної, виробничої, соціальної, туристичної інфраструктури, аналізу конфліктів просторового розвитку і т.п.

Кожен макрорайон включає такі структурні елементи: мезорайони (адміністративні області) та мікрорайони (адміністративні райони) з їх господарськими вузлами, центрами, пунктами і місцевостями, які є його функціональними частинами.

Центрами («ядрами») формування виробничо- і соціально-територіальних комплексів у межах макро суспільно-географічних районів є міста, що відносяться до регіональних, субрегіональних і локальних систем розселення [24]. В ринкових умовах міста-мільйонники та великі міста стають, як правило, «полюсами зростання», і рушіями процесу соціально-економічного розвитку.

Міста створюють кращі умови життя і діяльності населення завдяки підвищеній концентрації продуктивних сил, інтеграції виробництва та об’єктів соціально-виробничої інфраструктури. Міста беруть участь в організації взаємодії органів державної влади, представників бізнесу та органів місцевого самоврядування з метою успішної реалізації процесу регіонального розвитку. Міста характеризуються такими важливими ознаками як адміністративний статус (загальнодержавне, обласне і районне підпорядкування); чисельність населення, його демографічна структура, трудові ресурси та особливості системи розселення (державна, регіональна, субрегіональна і локальна); функціональна структура людської діяльності (містоформуючі та містообслуговуючі сфери та галузі); територіальні масштаби і форми людської діяльності (інтегральний район, агломерація, вузол, центр), їх

суспільно-географічне положення; рівні і зміст управління, які мають на меті забезпечення комфортних умов для життєдіяльності населення.

Процес децентралізації що триває в Україні, супроводжується трансформацією адміністративно-територіального устрою із скороченням кількості адміністративних районів та збільшенням повноважень адміністративних одиниць місцевого рівня – ОТГ. Важливою при цьому залишається підтримка новостворених громад державою, що насамперед може бути реалізована через систему стратегічного просторового планування та відповідних координованих програм місцевого і регіонального розвитку.

За підтримки міжнародних організацій в останні роки створено цілий ряд посібників навчальних посібників та практичних керівництв по впровадженню реформ в Україні.

1.3. Законодавча та нормативна база регіональної політики

Регіональна політика незалежної України, крім ґрунтовних наукових засад, спирається на численні міжнародні та вітчизняні нормативні документи, найважливіші серед яких вже згадувана вище Європейська хартія місцевого самоврядування, прийнята Радою Європи у 1985 р. [35], «Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту» (2000) [10], Конституція України, закони України «Про місцеве самоврядування» (1997) [39], «Про Генеральну схему планування території України» (2001) [36], «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005) [40], «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010), постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.» [51], Рамковий Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 року (№ 156-VIII) [38]. Нещодавно прийнято Проект Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року [54].

Прийняття цих законів повинно вирішити проблему однозначності у визначенні термінів і понять, які стосуються регіональної політики і регіонального розвитку. Так, наприклад, поняття «державна регіональна

політика» у Законі України «Про засади державної регіональної політики» визначається як «система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності» [38].

В цьому ж законі дано визначення понять макрорегіону та мікрорегіону, для яких розробляються і в межах яких, відповідно, реалізуються спеціальні для цих територій програми та проекти регіонального розвитку.

Для оцінки результативності реалізації державної регіональної політики проводиться моніторинг – для відстеження індикаторів розвитку та оцінки їх результативності.

Регіональний розвиток у законі визначається як процес соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах;

Метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання [38].

Державна регіональна політика реалізується на основі принципів законності; співробітництва; паритетності – рівних можливостей доступу до ресурсів державної фінансової підтримки; відкритості – забезпечення вільного доступу до інформації, субсидіарності – передачі владних повноважень на найнижчий рівень управління; координації – взаємозв’язку та узгодженості довгострокових стратегій, планів і програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях; унітарності – забезпечення просторової, політичної, економічної, соціальної, гуманітарної цілісності України; історичної спадкоємності; етнокультурного розвитку – відродження етнічної самосвідомості та сприяння розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності; сталого розвитку; потреб нинішнього покоління з

урахуванням інтересів майбутніх поколінь; об'єктивності – розроблення всіх її документів на основі реальних показників, яких реально досягти та які можливо оцінити.

Об'єктами державної регіональної політики є територія регіонів, макрорегіонів, мікрорегіонів, групи регіонів (або їх частин), міст, сіл, селищ, об'єднаних за критеріями та в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Пріоритетами державної регіональної політики є стимулювання та підтримка місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей; зменшення територіальної диференціації за індексом регіонального людського розвитку; формування конкурентоспроможності; стимулювання міжрегіональної інтеграції, інтеграції регіональних економічних, інформаційних, освітніх просторів у єдиний загальноукраїнський простір, подолання міжрегіонального відчуження; впровадження системи охорони навколишнього природного середовища у стратегіях регіонального розвитку, оцінювання, вирівнювання та зниження техногенно-екологічного навантаження на довкілля; запровадження дієвих інструментів державної підтримки міжрегіональної інтеграції, виконання міжрегіональних програм і проектів тощо;

Нині актуальною проблемою в Україні є впровадження європейських стандартів, де регіональне і просторове планування розглядаються як синоніми.

Згідно «Керівних принципів сталого просторового розвитку» [10], регіональне/просторове планування у Європі одночасно переслідує чотири фундаментальні цілі:

- *Збалансований соціально-економічний розвиток регіонів* з вирівнюванням їх економічного розвитку та підтримкою інфраструктури;

- *Покращення якості життя*, підвищенню добробуту, забезпечення потреб.

- *Відповідальний менеджмент природних ресурсів та захист навколишнього середовища*, *земельних, ґрунтових, повітряних, водних,*

енергетичних ресурсів, фауни і флори, приділяючи особливу увагу збереженню природної, культурної та архітектурної спадщини.

- *Раціональне землекористування.*

Завданням регіонального/просторового планування є забезпечення кожного громадянина середовищем та якістю життя, сприятливими для розвитку його особистості.

Регіональне просторове планування повинно враховувати соціально-економічні та еколого-кліматичні умови території, особливості різноманітних інституційних суб'єктів, які впливають на організацію простору та управлінських систем, вірогідність прогнозів, досліджень, ринкові умови, та ін.

Просторове планування є основою містобудівної діяльності на всіх рівнях, оскільки будь-які проекти і рішення щодо економічного, соціального, демографічного, екологічного розвитку територій завжди містять різноманітні матеріали землеустрою, функціонального зонування території, придатності території до тих чи інших видів землекористування тощо. Досвід розвинутих держав світу свідчить про обов'язкову наявність містобудівної документації на всіх рівнях територіального управління, дотримання послідовності її розроблення, проектних рішень.

З одного боку закони, що супроводжують процеси регіонального розвитку, свідчать про успішне опрацювання теоретико- методологічних засад регіональної політики на законодавчому рівні, а з іншого- про неповноту реалізації практичних заходів з їх впровадження в Україні.

Основними досягненнями регіональної політики (ДРП) на сьогодні є:

1. Запровадження системного підходу у розробці та здійсненні ДРП.
2. Створення спеціальних фінансових інструментів для реалізації ДРП. Впровадження принцип «жодного планування без грошей і жодних видатків без планів».
3. Впровадження у стосунках між центром та регіонами парадигм, прийнятих у країнах ОЕСР.

Так, наприклад у 2018 році Україна офіційно прийняла рекомендацію ОЕСР щодо принципів ефективного публічного інвестування на всіх рівнях

врядування та почала робити практичні кроки для перетворення цього формального узгодження у політичні заходи та вдосконалені інструменти регіонального економічного розвитку.

У Проекті постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року» вказано, що в результаті реалізації ДРП в Україні створено юридичну основу для стратегічного планування та фінансування регіонального розвитку [54]. Реформа місцевого самоврядування на засадах децентралізації, яка успішно реалізується з 2015 року, відкрила нові можливості для розвитку створених ОТГ та територіальних громад міст обласного значення. До областей надходять нові податкові надходження, а система бюджетного вирівнювання є хорошим стимулом для місцевого та регіонального розвитку. Однак ще не відбувся процес конвертації створених можливостей для розвитку громад та регіонів у кращу якість послуг та життя.

Актуальними є питання зміцнення партнерських відносин між регіонами, зменшення міжрегіональної та внутрішньорегіональної асиметрії за показниками економічного розвитку та якості життя людей. Бюджетна децентралізація, яка забезпечувала перерозподіл бюджетних ресурсів на користь місцевого самоврядування поступається плануванню шляхів власного економічного зростання, участі ОТГ у збільшенні валового регіонального продукту, вирішенню питань покращення зайнятості населення, створення умов для повернення на батьківщину трудових мігрантів. Ці кроки зможуть забезпечити стійке зростання якості життя людини незалежно від її місця народження, теперішнього чи майбутнього проживання [54].

На думку Групи радників з впровадження державної регіональної політики в Україні (RDPA) [61], регіональному та місцевому розвитку найчастіше перешкоджає відсутність фахівців. Подальший успіх місцевого розвитку великою мірою буде пов'язаний з практикою впровадження розроблених норм та законів.

Основними складовими цілісного механізму державної регіональної політики України, як визначено діючими нормативними документами,

виступають: відповідна законодавчо-нормативна база, бюджетно-фінансове регулювання регіонального розвитку, прогнозування і програмування, розвиток різних форм територіальної організації продуктивних сил (створення спеціальних економічних зон, міжрегіональне та прикордонне співробітництво тощо) [42].

Розділ 2. МЕТОДИКА ПРОСТОРОВОГО (РЕГІОНАЛЬНОГО) ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Дієвим інструментом державної регіональної політики є система просторового планування, що допомагає здійснити державне регулювання та регламентувати використання території, а також сприятиме досягненню стійкого просторового розвитку [5].

Просторове планування – це цілеспрямована науково обґрунтована діяльність з метою формування повноцінного життєвого середовища. Вона повинна забезпечити раціональне використання природних ресурсів, зниження потенційних ризиків, використання притаманних території переваг, урівноваження різноманітних економічних, соціальних, культурних, природоохоронних та інших потреб, сталий розвиток відповідної території. Просторове планування території України здійснюється за ієрархічним підходом – на трьох рівнях: державному, регіональному та місцевому [57].

На державному рівні просторове планування представлене Генеральною схемою планування території України та Схемами планування окремих частин території України. Регіональний рівень містобудівної документації з урахуванням загальнодержавних пріоритетів вирішує питання територіального розвитку окремих регіонів України (на рівні областей та адміністративних районів). До регіонального рівня відноситься розробка схем планування окремих частин території України – узбережжя Чорного та Азовського морів, гірських територій, територій, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, транскордонних регіонів.

Місцевий рівень планування включає розробку містобудівних проектів для населених пунктів та ОТГ. Це генеральні плани населених пунктів, детальні плани, місцеві правила забудови та ін.

Запровадження ієрархічної моделі планування з виготовленням відповідної містобудівної документації та розробка Містобудівного кодексу відповідає загальновизнаним європейським підходам до просторового планування.

На сьогодні більшість населених пунктів (села, середні та малі міста) не мають актуальної містобудівної документації, оскільки їх генплани розроблені та затверджені ще у 1970-1980 роках.

2.1. Генеральна схема планування території України як планувальна основа для просторового розвитку держави

Генеральна схема планування території України – це головний документ у системі містобудівної документації, що затверджується Законом [36]. Генеральна схема планування території України розроблена у 2002 році колективом авторів і включає графічні та табличні матеріали, а також пояснювальну записку з 8 розділів, які підкріплюються 27 картами. Метою Генеральної схеми було забезпечення планувальної основи для раціонального використання території України, організації та підтримки повноцінного життєвого середовища, охорони довкілля та здоров'я населення, охорони природної та культурно-історичної спадщини, визначення державних пріоритетів розвитку систем розселення, виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури. Генеральна схема визначає стратегію територіального розвитку держави і окремих її регіонів до 2020 року.

На окремих кресленнях проаналізовано і відображено проблеми, передумови та обмеження планування території України. Висвітлено геостратегічне та геоекономічне положення України, показано її природні ресурси – земельні, водні, лісові, рекреаційні та лікувально-оздоровчі, а також демографічні, науковий і виробничий, історико-культурний і туристичний потенціал, що має міжнародне та державне значення, населені пункти, їх соціальну та інженерно-транспортну інфраструктуру, інвестиційний комплекс, екологічну ситуацію, техногенно-природну безпеку.

Щорічно здійснюється моніторинг Генеральної схеми за системою затверджених показників. Його результати є основою доповіді, яку Мінрегіонбуд (нині Міністерство розвитку громад) у термін до 1 жовтня щорічно готує для передачі Кабінету Міністрів України [36].

Оскільки дія Генеральної схеми завершується у 2020 році, то Кабінетом Міністрів України передбачено розроблення нової Генеральної схеми у найближчий час. Серед основних питань, які потребують вирішення, є побудова планувального каркасу, відповідно до європейського, міжнародних транспортних коридорів; використання переваг точок зростання; розвиток окремих функціональних регіонів – Азово-Чорноморського узбережжя, Українських Карпат, прикордонних регіонів, міських агломерацій; розбудова Національної екологічної мережі на базі Смарагдової мережі України; розвиток сучасної системи розселення; зміна структури використання земель, розширення природоохоронних та рекреаційних територій. Нова Генеральна схема відображатиме Стратегію регіонального розвитку України до 2027 року [54].

Важливо, що ця схема буде інтерактивною. Фактично це буде геоінформаційна модель у єдиній державній референційній системі координат УСК-2000, доступна для використання органами державної влади та місцевого самоврядування. Генеральна схема включатиме прогнозні карти за такою тематикою: Планувальна структура (планувальний каркас) території України; Функціональне зонування за видами переважного використання; Комплексна оцінка території; Система розселення і перспективний адміністративно-територіальний устрій держави; Система транспорту; Екологічний каркас (Палеха, 2020). Така інтерактивна зможе відображати зміни, які відбуваються в державі на основі інформації щодо розвитку економічного, соціального, демографічного та інших потенціалів її території та відповідно коригувати стратегію розвитку. На такій планувальній основі будуть розроблятися стратегічні плани регіонів (областей), комплексні плани розвитку ОТГ

2.2. Планування на регіональному рівні

Згідно п.12 ч.1 ст.1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», на основі Генеральної схеми планування території України розробляються схеми планування території на регіональному рівні [36].

Схеми планування окремих частин території України включають принципові рішення з функціонального зонування території, за видами переважного використання, планувальної організації території, розміщення соціальних та промислових об'єктів, захисту населених пунктів від небезпечних процесів та охорону навколишнього середовища.

Схема планування території призначена для обґрунтування довгострокової стратегії планування, забудови та іншого використання території, на якій реалізується повноваження сільських, селищних, міських рад.

Метою розроблення схеми планування території є створення та підтримка сприятливого життєвого середовища, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності, створення робочих місць, покращення інфраструктури населених пунктів, визначення територій для містобудівних потреб, надання населенню органами місцевого самоврядування високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг, узгодження інтересів держави та територіальної громади.

Схема планування території визначає основні принципи і напрямки планувальної організації та функціонального призначення території, формування системи громадського обслуговування населення, організації інженерно-транспортної інфраструктури, інженерної підготовки і благоустрою, захисту території від небезпечних природних і техногенних процесів, охорони навколишнього природного середовища, охорони та збереження нерухомих об'єктів культурної спадщини та пам'яток археології, традиційного характеру середовища історичних населених пунктів.

Розглянемо для прикладу структуру Схеми планування території Івано-Франківської області [58]. Схема розроблена у розвиток Генеральної схеми планування території України. Це проект, що містить численні графічні та текстові матеріали (у чотирьох томах), які моделюють просторовий розвиток області на довгострокову перспективу. Дослідну роботу для цього провели фахівці «Українського державного науково-дослідного інституту проектування міст «Діпроміcто» за тими вихідними даними, які надавали практично всі обласні

і районні організації та установи. Робота над схемою тривала декілька років. У склад проекту увійшли наступні графічні матеріали:

1. Схема розміщення регіону в планувальній структурі території України (1:250 000);

2. План сучасного використання території (1:100 000);

3. Комплексна оцінка території. Схема природно-ресурсного потенціалу (1:200 000);

4. Комплексна оцінка території. Схема природно-техногенної небезпеки (1:100 000);

5. Схема захисту територій від небезпечних геологічних і гідрогеологічних процесів (1:100 000);

6. Схема розташування об'єктів культурної спадщини (1:100 000);

7. Проектний план (основне креслення) (1:100 000);

8. Схема транспорту (1:100 000)

9. Схема водопостачання та каналізації (1:100 000)

10. Схема електропостачання (1:100 000);

11. Схема магістральних трубопроводів (1:100 000);

12. Пофакторна оцінка потенціалу та рівня розвитку адміністративно-територіальних одиниць (1:500 000)

13. Креслення. Інженерно-технічні заходи цивільного захисту (цивільної оборони). Особливий період (1:200 000) 14. Креслення. Інженерно-технічні заходи цивільного захисту (цивільної оборони). Мирний час.

Крім графічних матеріалів, проект містить текстові матеріали у п'яти томах та матеріали на цифрових носіях. Всі матеріали доступні на сайті Івано-Франківської обласної адміністрації [58].

2.3. Просторове планування на місцевому рівні

Згідно ст. 16 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», планування територій на місцевому рівні здійснюється шляхом розроблення та

затвердження генеральних планів населених пунктів, планів зонування територій і детальних планів території, їх оновлення та внесення змін до них.

Містобудівна документація на місцевому рівні розробляється з урахуванням даних державного земельного кадастру на актуалізованій картографічній основі в цифровій формі як просторово орієнтована інформація в державній системі координат на паперових і електронних носіях.

Порядок обміну інформацією між містобудівним та державним земельним кадастрами встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Містобудівна документація на місцевому рівні може бути оновлена за рішенням місцевих рад.

Оновлення містобудівної документації передбачає:

1) актуалізацію картографо-геодезичної основи;

2) перенесення з паперових носіїв у векторну цифрову форму;

3) приведення містобудівної документації у відповідність із вимогами законодавства у сфері містобудівної діяльності, будівельних норм, державних стандартів і правил.

Генеральний план населеного пункту є основним видом містобудівної документації на місцевому рівні, призначеної для обґрунтування довгострокової стратегії планування та забудови території населеного пункту.

На підставі затвердженого генерального плану населеного пункту розробляється план земельно-господарського устрою, який після його затвердження стає невід’ємною частиною генерального плану. Послідовність виконання робіт з розроблення генерального плану населеного пункту та документації із землеустрою визначається будівельними нормами, державними стандартами і правилами та завданням на розроблення (внесення змін, оновлення) містобудівної документації, яке складається і затверджується її замовником за погодженням з розробником. У складі генерального плану населеного пункту може розроблятися план зонування території цього населеного пункту. План зонування території може розроблятися і як окрема містобудівна документація після затвердження генерального плану.

Генеральний план населеного пункту розробляється та затверджується в інтересах відповідної територіальної громади з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

Для населених пунктів з чисельністю населення до 50 тисяч осіб генеральні плани можуть поєднуватися з детальними планами всієї території таких населених пунктів. Ієрархія цих трьох документів є такою. Генеральний план є загальним документом для міста в цілому. План зонування території (ПЗТ) розробляється коли сам генплан вже є готовим. План зонування визначає які об'єкти, якого призначення і якої висоти можна будувати в тому чи іншому мікрорайоні, а тому є фактично складовою генплану. Детальний план території (ДПТ) розробляється після закінчення розробки генплану для кожного окремого кварталу чи ділянки міста і його дія поширюється лише на певну частину території. ДПТ є дуже детальним документом і відображає всі навіть найменші об'єкти, які існують і які можна побудувати, а також те, як ця територія має виглядати на місцевості.

Генплан будь якого населеного пункту – це головний містобудівний документ, що визначає основні питання довгострокової стратегії планування та забудови території населеного пункту. Принципи та «інжиніринг» розробки генеральних планів населених пунктів визначаються ДБН Б.2.2-ХХ:20ХХ "Планування та забудова територій", що набрав чинності 1 жовтня 2019 року [33].

Основою для розробки генплану повинна бути концепція соціально-економічного розвитку населеного пункту, яка визначає «економічне лице» майбутнього генплану. Концепція є описом фактичного стану розвитку території, де враховано і відображено природні, кліматичні, ресурсні, демографічні, історичні, господарські, економічні, транспортні, інженерні, комунікаційні та інші профілі (характеристики) населеного пункту. Вона розробляється перед початком роботи над генпланом і є своєрідним «економічним макетом» для інженерів-проектантів, архітекторів, що розроблятимуть генплан. Концепція економічного розвитку формується на підставі аналітичних, статистичних даних, що характеризують стан розвитку

населеного пункту, а також відповідно до вимог і обмежень, встановлених Генеральною схемою планування території України.

Концепція соціально-економічного розвитку повинна передбачати різні сценарії розвитку і обговорюватися громадою ще до початку роботи над Генпланом. Не можна братися за розробку Генплану, не маючи хоча б концепції економічного розвитку населеного пункту.

Для населених пунктів, занесених до Списку історичних населених місць України, в межах визначених історичних ареалів у складі генерального плану населеного пункту визначаються режими регулювання забудови та розробляється історико-архітектурний опорний план, в якому зазначається інформація про об'єкти культурної спадщини.

Склад, зміст та порядок розроблення історико-архітектурного опорного плану населеного пункту визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері містобудування.

Генеральний план міста має враховувати взаємозв'язок з рекреаційними територіями, розташованими навколо нього, перспективи просторового розвитку навколишніх територій, а також враховувати зону будівельного, економічного та соціокультурного впливу міста.

Зона впливу міста визначається двома параметрами: радіальна відстань від межі міста в кілометрах та часом, який витрачає житель приміської зони, щоб доїхати громадським транспортом до центру міста, ядра агломерації. Саме цей другий параметр є ключовим, адже люди є основним ресурсом сучасної економіки, а, отже, – розвитку міст, а ефективність і продуктивність їх роботи «на економіку» суттєво залежить від умов цього переїзду. Очевидно, зона «впливу міста», її діаметр є функцією «вагомості, значущості міста», його фізичних розмірів та економічного, політичного, культурного впливу. Оскільки рівень впливу міста на навколишню територію нерівномірно зменшується із збільшенням віддалі від його центру, тому таких зон є декілька. Чим більше місто тим більше зон. Для міст-мільйонників їх налічують сім. Для малих – три. Візуально ці зони мають «зіркоподібну» форму і їх «промені» максимально далеко простягаються від міст вздовж транспортних магістралей. Для міст

«мільйонників» ця зона визначається транспортною доступністю людей (час доїзду громадським транспортом від місця проживання у приміській зоні до центру міста не має перевищувати 90 хвилин, або відстань не повинна бути більшою, ніж 60 км), для малих міст ця зона становить 5-15 км, для середніх міст – близько 30 км. Чим більше місто, тим більше зон.

Приміські зони є не лише просторовим ресурсом розвитку міст. У приміських зонах (за юридичними межами міста) проживає частка міських жителів, а частина проживаючих у місті працює за його межами. За межами міст також, зазвичай, знаходяться елементи систем життєзабезпечення міст (системи підйому, первинної очистки та постачання питної води, КНС, розташовані полігони ТПВ та інші елементи міської інфраструктури), що, безумовно, суттєво впливають на розвиток міст. Тому генеральний план повинен враховувати всі наявні демографічні та інженерні параметри цієї інфраструктури і розрахувати їх зміну на майбутнє залежно від зміни прогнозованої чисельності мешканців, кількості автомобілів, структури і обсягів виробництва тощо. Планувати і проектувати розвиток міст тільки в їх межах, не враховуючи тренди розвитку приміської зони економічно недоцільно. Сам генеральний план не є чисто описовим текстовим документом – це комплекс текстової, картографічної та схематичної інформації.

Сучасні генеральні плани розробляються в середовищі ГІС, що дозволяє легко створювати нові шари інформації. Наприклад, наклавши карту вуличної мережі на карту «густоти населення» мешканців, можна розрахувати необхідну ширину проїжджих частин доріг, кількість смуг для руху, чисельність необхідних маршрутів громадського транспорту. Накладання карти зелених зон і тротуарів на карту водопроводів можна використати для проектування дорожньої мережі, з метою попередження у випадку аварій на інженерних мережах пошкоджень покриття доріг через їх розриття. Електронні шари (карти), як правило, мають «прив’язані» відповідні бази даних (БД). Основне креслення генплану разом з іншими його картографічними матеріалами повинно стати складовою муніципальної геоінформаційної системи.

Наявність Генплану у електронній формі (бажано у форматі відкритих даних) дозволяє зробити його відкритим для громадськості, що попереджує його використання з корупційною метою. Рішення про розроблення генерального плану приймає відповідна міська рада. Фінансування розробки Генпланів здійснюється з відповідного місцевого бюджету. Порядок розроблення генпланів визначається наказом міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [45]. Строк дії генерального плану населеного пункту нормативно не обмежується, але, як правило, він не розробляється на перспективу понад 25 років, адже економічні, суспільні та соціальні зміни разом із впливом науково-технологічного прогресу за такий тривалий час роблять генплан неактуальним. Зміни до генерального плану населеного пункту можуть вноситися не частіше, ніж один раз на п’ять років.

Генеральні плани населених пунктів, плани зонування території та зміни до них затверджуються відповідними сільськими, селищними, міськими радами. Розробка генплану великого міста – складний і трудомісткий виробничий процес, до якого залучається значна кількість спеціалістів і який триває орієнтовно близько року, а іноді і довше. Розробку генпланів в Україні донедавна здійснювали виключно спеціалізовані проектні інститути, які мали відповідні ліцензійні документи і допуски до таких робіт, адже ще до недавнього часу генплани в Україні були «документами з обмеженим доступом», а частина документів і креслень мали певні «грифи таємності». Ці організації-розробники були фактичними монополістами у даній сфері. Ситуація змінилася після прийняття Мінрегіонбудом наказу «Про затвердження Порядку розроблення містобудівної документації» від 16.11.2011 № 290 та ряду інших актів, що ввели порядок реєстрації та повноважень саморегулюючих організацій у сфері архітектурної діяльності.

Крім генеральних планів населених пунктів, містопланувальна документація має ще два нижчих підрівні – зонінг (ПЗТ), що визначає тип споруд, їх призначення, тощо і найнижчий – детальний план території (ДПТ). План зонування території (ПЗТ) розробляється на основі генерального плану населеного пункту (у його складі, або як окремий документ), плану земельно-

господарського устрою та містобудівного кадастру з метою визначення умов та обмежень використання території для містобудівних потреб у межах визначених зон. Невід'ємною складовою плану зонування території (у складі генерального плану чи окремо) є проект землеустрою щодо впорядкування території населеного пункту. План зонування території розробляється з метою створення сприятливих умов для життєдіяльності людини, забезпечення захисту територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, запобігання надмірній концентрації населення та об'єктів виробництва, зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, охорони та використання територій, що мають особливий статус – ландшафтів, лісів, рекреаційних зон, об'єктів історико-культурної спадщини, земель сільськогосподарського призначення тощо. План зонування території встановлює функціональне призначення споруд та будівель, вимоги до забудови та ландшафтної організації території.

Зонування території здійснюється з дотриманням наступних вимог:

1) урахування попередніх рішень щодо планування і забудови території;

2) виділення зон обмеженої містобудівної діяльності;

3) відображення існуючої забудови територій, інженерно-транспортної інфраструктури, а також основних елементів планувальної структури територій;

4) урахування місцевих умов під час визначення функціональних зон;

5) встановлення для кожної зони умов та обмежень з визначенням видів використання земельних ділянок та об'єктів нерухомості;

6) узгодження меж зон з межами територій природних комплексів, санітарних, захисних та охоронних.

Найнижчим рівнем містобудівної документації є детальний план території (ДПТ). Він уточнює положення генерального плану населеного пункту та окреслює організацію планування розвитку території. Детальний план території визначає: 1) принципи планувально-просторової організації забудови; 2) червоні лінії та лінії регулювання забудови; 3) функціональне призначення, режим та параметри забудови однієї чи декількох земельних ділянок, розподіл територій згідно з державними будівельними нормами, стандартами і

правилами; 4) містобудівні умови та обмеження (у разі відсутності плану зонування території) або уточнення містобудівних умов та обмежень згідно із планом зонування території ; 5) потребу в підприємствах і закладах обслуговування населення, місце їх розташування; 6) доцільність, обсяги, послідовність реконструкції забудови; 7) черговість та обсяги інженерної підготовки території; 8) систему інженерних мереж; 9) порядок організації транспортного і пішохідного руху; 10) порядок комплексного благоустрою та озеленення. Детальний план території складається із графічних і текстових матеріалів. Загальна доступність матеріалів детального плану території забезпечується шляхом його розміщення на веб-сайті органу місцевого самоврядування, у місцевих друкованих засобах масової інформації, а також у загальнодоступному для громади місці. ДПТ розробляється для територій житлових районів.

Різнорівневі органи, які залучені до просторового планування, повинні мати повноваження приймати та втілювати в життя відповідні рішення, а також володіти необхідними фінансовими ресурсами. Аби забезпечити оптимальний рівень координації, узгодження між місцевими, регіональними, національними та європейським рівнями, в тому числі і в сфері транскордонної співпраці, діяльність цих органів повинна завжди враховувати усі заходи, що проводяться або заплановані на інших рівнях, між цими органами має відбуватися постійний обмін інформацією. На місцевому рівні: узгодження планів розвитку органів місцевого самоврядування з урахуванням основних пріоритетів регіонального та національного планування; На регіональному рівні - цей рівень є найкращим для впровадження програм регіонального/просторового планування, узгодження позицій органів державного управління та органів місцевого самоврядування, а також здійснення координації між регіональними владами сусідніх держав; На національному рівні: координація різних програм регіонального/ просторового планування і домовленостей щодо регіональної допомоги, а також гармонізація пріоритетів політики національного та регіонального розвитку; На європейському рівні: координація програм регіонального/ просторового

планування з метою досягнення цілей європейської інтеграції та загального збалансованого розвитку територій.

Участь громади. Будь-яка програма просторового планування на всіх рівнях повинна базуватися на активній участі громадян. Важливо, щоб громадяни отримували чітку і зрозумілу інформацію про кожен з етапів процесу планування, що має бути невід'ємною частиною діяльності відповідних органів влади.

Отже, в Україні просторове (територіальне) планування має достатньо розвинену правову та теоретико-методологічну і методичну базу і включає ієрархічну систему планувальних норм та правових документів**.** На державному рівні – це Генеральна схема планування території України. Деталізують «Генеральну схему» Схеми просторового планування окремих частин території України, у тому числі проекти містобудівного розвитку транскордонних регіонів, Схеми планування територій областей, районів. На місцевому рівні розробляються генеральні плани міст, селищ і сіл. Розвивається також планування для галузевих потреб, планування регіональних екомереж, природно-заповідного фонду тощо [5].

Природоохоронні вимоги до планувальної документації регулюються Водним, Земельним, Лісовим кодексами України, законами України «Про основи містобудування», «Про планування і забудову територій», «Про Генеральну схему планування території України», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну мережу», «Про природно-заповідний фонд України», «Про охорону земель», «Про охорону культурної спадщини», «Про архітектурну діяльність», а також міжнародними угодами: Європейською ландшафтною конвенцією, Конвенцією про біологічне різноманіття, Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі та ін.

У методиці просторового планування використовується величезний арсенал методів – оцінка потенціалу території, математичні методи, моделювання, прогнози тощо. Ефективність їх застосування значно посилюється застосуванням ГІС-технологій.

Важливою проблемою залишається координація різнорівневих планів просторового розвитку, узгодження землевпорядної та містобудівної документації, особливо на місцевому рівні, а також розроблення документації з просторового планування для об’єднаних територіальних громад, вдосконалення містобудівної документації для населених пунктів.

Розділ 3. ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА ЯК ОПТИМАЛЬНА ФОРМА ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Територіальна громада як форма просторової самоорганізації населення

Громада – це термін, який вживається для позначення групи людей, об’єднаних спільними інтересами, позицією, метою, потребами, проблемами.

Спільними інтересами можуть виступати етнічні, культурні, духовні, релігійні мовні та ін. Громади зі спільними інтересами поділяють їх у спільних предметах, ідеях, діяльності, разом вирішуючи проблеми та задовольняючи потреби.

Географічна (територіальна) громада є формою просторової самоорганізації людей на певній географічній місцевості, що проявляється у різних видах життєдіяльності з використанням ресурсів території та забезпеченні власних потреб. Переважно громада в цьому контексті розглядається як територіальна спільнота, що має власну позицію щодо ключових питань місцевого просторового розвитку, а також спроможна вирішувати спільні проблеми. Позиція громади по відношенню до політики державної та місцевої влади може бути як солідарною, ототожнюючись з поняттям місцевого самоврядування, так і опозиційною, чи навіть стихійною, якщо державна політика не відповідає її інтересам.

Осмислення громади як природно-соціального феномену, а не просто суб'єкта управління територіями в Україні, започатковано Михайлом Драгомановим, який у 1878 р. у Женеві заснував часопис «Громада», що видавався до 1882 р. і складався з п'яти збірок художніх та публіцистичних творів. Перша збірка відкривалася «Переднім словом до "Громади"», у якому видавці звертались до українських читачів, розділених між Російською та Австро-Угорською імперією, та зокрема, викладали свою політичну програму.

«В справах політичних ми бажаємо: Рівного права для всякої особи, як чоловіків і парубків, так і жінок і дівчат усякої породи (раси). Неодмінної волі

слова, печаті і науки, зборів і товариств. Безперешкодної самовправи (автономії) для кожної громади в її справах. Повної самостійності для вільної спілки (федерації) громад на всій Україні» [62].

В Європі в той час також тривали пошуки нових систем розселення, які послабили б суспільну напругу в умовах економічної кризи та зуміли відродити самодостатню економічну систему. Одним з таких ідей була утопічна концепція «міста-саду» Ебенезера Говарда (1898), що передбачала створення нових поселень за муніципальною межею Лондону, побудованих на кооперації членів громади, які створювали спільний фонд розвитку і за рахунок зібраних коштів спочатку виплачували вартість земель, а потім використовували отримані за ренту земель і будинків гроші на власний розвиток. Для забезпечення робочих місць громада шукала інвесторів для організації виробництва.

Соціально-економічна модель громади Говарда з концентрично розташованими колами поселень та зелених поясів стала основою планувальної концепції міста-супутника. Ці моделі, а також ідея конурбації Ґеддеса, теорія «центрального місця» Кристаллера, проекти регіональних планів Аберкромбі та американської групи RPAA (Regional Planning Association of America) стали першоджерелами у сфері регіонального планування [62].

3.2. Міжнародний досвід децентралізації влади та формування успішних територіальних громад

Ідея самодостатніх, але взаємопов'язаних поселень-громад по-різному реалізована у сучасних світових національних системах розселення та регіональних планах. Так само різними є показники величини їх території, ресурсозабезпеченості, чисельності населення.

Так, наприклад, прийнятий у 2013 р. план міста Хельсінкі передбачає формування міста-регіону до 2050 року, з мережею самодостатніх та компактних поселень-громад, сполучених швидкісним громадським транспортом та «зеленими» і «блакитними» природними коридорами.

25 вересня 2015 року на зустрічі вищого рівня в ООН у Нью-Йорку представниками 193 країн було ухвалено глобальну програму «Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року», яка включає 17 Цілей сталого розвитку і 169 завдань. В цій програмі визначено перелік нових орієнтирів для розвитку світу: подолання бідності й голоду, забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці, забезпечення всеохоплюючої і якісної освіти, доступ до чистих джерел енергії, розвиток інфраструктури і сприяння інноваціям, відповідальне виробництво і споживання, боротьба зі змінами клімату, збереження морських ресурсів та відновлення екосистем суші тощо.

Щоб досягти поставлених цілей, необхідно об'єднати зусилля органів державної влади і місцевих громад, а також розробити стратегію просторового розвитку держави на національному, регіональному та локальному рівнях. Як показує зарубіжний досвід, найкраще вирішувати проблеми впорядкування простору на місцях, за ініціативи і активної участі громадськості. Роль держави при цьому – підтримувати проекти місцевого розвитку громад, координувати місцеві та регіональні проекти розвитку, забезпечувати підготовку фахівців з відповідними компетентностями, проводити моніторинг умов і якості життя населення тощо.

Україна пройшла п'ятирічний шлях територіальних реформ і децентралізації, багато в чому спираючись на світовий досвід подібних реформ. Нижче розглянемо приклади передового досвіду координації регіонального та місцевого розвитку в країнах з різним адміністративним устроєм.

Так, наприклад, в країнах з федеральним устроєм чіткий розподіл владних повноважень закріплених федеральними Конституціями. В Канаді, Німеччині та Швейцарії їх положення підтримують відповідні правові норми та міжвідомчі угоди. У Швейцарії, реформами 2004-2008 років встановлено федеральні компетенції й компетенції кантону та створено стимули і механізми для оформлення угод про співробітництво між кантонами. З 2008 року Швейцарія ще детальніше визначила функції федерального рівня і рівня кантону за конкретними напрямами політики та розробила нові засади співробітництва між

кантонами з метою уникнення фрагментарності та непродуктивної конкуренції шкіл і закладів вищої освіти, в сфері культури, утилізації відходів, очищення стічних вод та міського транспорту.

В Бельгії у 2011 році відбулась передача додаткових обов'язків на рівень регіонів і громад у сферах зайнятості, охорони здоров'я, надання соціальної підтримки людям похилого віку та інвалідам, підтримки сім'ї, а також у сфері юстиції.

В Німеччині функції управління персоналом, економікою, торгівлею та юстицією перейшли до земель (lander), а також були уточнені повноваження щодо університетської освіти й охорони довкілля. Фіскальні стосунки органів врядування також були реформовані протягом останнього десятиріччя. У 2017 році Бундесрат (Bundesrat) Німеччини ухвалив законодавчий акт, що припинить дію програми горизонтального вирівнювання в країні, коли строк її чинності сплине у 2020 році, а функцію бюджетного вирівнювання виконуватимуть розподілення доходу від федерального податку на товари і послуги (GST) та цільові програми.

Австрія у 2013 році створила Комісію з виконання завдань та з питань дерегуляції з метою чіткого розподілу відповідних функцій на різних рівнях державного управління.

Подібні реформи відбуваються в країнах із квазі-федеральним устроєм.

Так, у 2013 році Іспанія ухвалила реформу уточнення муніципальних компетенцій та запобігання дублювання функцій за принципом «одна адміністрація – одна компетенція». Мета цієї реформи – скорочення компетенцій, що за законом не належать, або делеговані іншими органами врядування без відповідних ресурсів (так звані «невідповідні компетенції»). Ця реформа спрямована на вдосконалення визначення місцевих повноважень.

З цією метою сформований перелік основних компетенцій. Всі решта компетенції названі «не основними компетенціями». При укладенні будь-яких угод, що делегують виконання певних функцій з вищих рівнів врядування, (зазвичай від автономних спільнот) на нижчі рівні врядування,

обов'язковим стає надання відповідних ресурсів з цільовим призначенням – для фінансування надання послуг.

Унітарні країни також постійно координують владні повноваження. В останні роки Данія, Японія та Нідерланди запровадили реформи для уточнення компетенцій органів влади центрального і місцевого рівнів та у сфері міжвідомчого співробітництва.

Данія реформувала органи влади субнаціонального рівня у 2007 році.

В результаті відбувся перерозподіл завдань між рівнями врядування, об'єдналися муніципалітети та була зменшена кількість проміжних органів врядування (на рівні регіонів). Сформовані регіони зобов'язані надавати найбільш витратні послуги охорони здоров'я, включно з послугами госпіталізації. Муніципалітети стали відповідальними за популяризацію здорового способу життя, за соціальне забезпечення та за освіту. Одна з цілей цієї структурної реформи – скоротити кількість спільних завдань та зменшити стимули до перенесення витрат між рівнями врядування. Щоб розв'язати цю останню проблему, муніципалітети зобов'язані спільно фінансувати послуги реабілітації та закладів навчання, що їх надають на рівні регіонів.

В Японії закон про децентралізацію 1999 року визначив компетенції центрального рівня врядування щодо функцій місцевих органів влади. Подальші етапи реформування продовжили розвивати напрям більшої муніципальної автономії, чіткого розмежування функцій та відповідного фінансування.

В Нідерландах реформа децентралізації 2012-2015 років стосувалася перерозподілу компетенцій між різними рівнями врядування, зокрема, шляхом посилення відповідальності провінцій та муніципалітетів й більш простого та чіткого розподілу функцій між різними державними структурами, для уникнення дублювання функцій.

Секрети успішних громад висвітлює Лене Андерсен в популярній книзі "The Nordic Secret: A European Story of Beauty and Freedom". На його думку, одну з вирішальних ролей у досягненні прогресу в скандинавських країнах відіграло створення в них оригінальної системи освіти, побудованої на засадах психології розвитку, що включає не лише підготовку висококваліфікованих фахівців, але й

емоційний, моральний, духовний та інтелектуальний розвиток особистості та суспільства. Особлива роль в цьому процесі відведена місцевим громадам і спеціальним інститутам. Такий підхід, на думку експерта, допоміг північним країнам Європи побудувати демократії з вільним суспільством і стабільною економікою [29].

3.3. Передумови та чинники формування ОТГ в Україні

До початку процесу децентралізації в Україні існувала немала кількість громад.

Як правило, більшість малих громад не могли самостійно вирішувати проблеми місцевого розвитку. Зростання інтересу до громад як форми просторової самоорганізації для розвитку соціально-економічних процесів в Україні відбулось у 2014 році, коли із затвердженням Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні розпочалась реформа децентралізації влади. Найважливішим процесом реформи є добровільне об'єднання територіальних громад, яке триває до сьогодні. Об'єднання міських, сільських та селищних рад в ОТГ означає не просто збільшення площі цих об’єднаних територіальних одиниць, але й появу можливості управління територією та її ресурсами, перерозподілу коштів між державним та місцевими бюджетами для формування базової соціальної інфраструктури, насамперед освіти, охорони здоров'я, вирішення природоохоронних проблем тощо. Важливою є й нова просторова організація систем розселення, виробництва, управління відходами, формування екологічної мережі, природно-заповідного фонду, розвитку туризму та рекреації, охорони природної та культурно-історичної спадщини, просторового розвитку культурних ландшафтів та ін. [5].

Очікується, що новостворені об'єднані територіальні громади в найближчому майбутньому визначатимуть не тільки новий адміністративно-територіальний устрій країни, але й сформують нові виробничі, культурні, науково-освітні, туристичні центри країни, що сприятиме відродженню

українських традицій, ревіталізації старих промислових зон, відновлення природних ландшафтів, розвитку екологічної мережі та туристичної інфраструктури тощо. Важливо, щоб процес формування ОТГ відбувався на принципах добровільності і демократичності, що природно має забезпечити внутрішній потенціал їх майбутнього просторового розвитку. Проте, формування ОТГ вимагає інтегрованого професійного підходу як з боку місцевого самоврядування, так і з боку відповідних органів державної і регіональної влади. Координація дій на місцевому, регіональному та національному рівнях є найважливішою і разом з тим найскладнішою проблемою просторового розвитку.

Станом на 10 січня 2020 року, в Україні створено 1029 об'єднаних територіальних громад з населенням 11,7 мільйонів людей. Перспективними планами формування територій громад покрито 90,3 % території країни [32].

Більшість з них ще не можуть повноцінно функціонувати, оскільки не мають чітко розроблених стратегій, а також всіх необхідних управлінських повноважень щодо земель у межах їх території. У комунальну власність за межами населених пунктів ОТГ отримали за розпорядженням Уряду не більше 10-15 відсотків земель з тих, які можуть перейти у їх власність.

Перетворення, що відбулися у сфері децентралізації, просторового розвитку та земельних відносин в Україні ще недостатні для істотного підвищення рівня життя населення та покращення якості проживання, особливо в сільських ОТГ. Це стосується й збереження їх історичного і природного середовища та ефективного менеджменту ресурсами. Значною перешкодою для ефективного управління просторовим розвитком громад залишається успадкована Україною із радянських часів система просторового планування, що передбачає паралельне розроблення містобудівної та землевпорядної документації, висока вартість топографо-геодезичних та картографічних робіт на територію громади, використання «паперових» технологій при підготовці вихідної інформації для просторового планування, недосконаліть нормативного забезпечення, а також відсутність належної

публічності містобудівної та землевпорядної документації, відомостей земельного та інших галузевих і відомчих кадастрів.

Переважна більшість сільських громад не мають розробленої стратегії та відповідної планувальної документації, що визначала б функціональне зонування території, проекти розвитку системи громадського обслуговування населення, транспортної інфраструктури, благоустрою, цивільного захисту тощо. Обмежений вплив місцевого самоврядування на планування території громади за межами населених пунктів. Питання встановлення та зміни виду використання земельних ділянок паралельно регулюється як містобудівною (функціональні зони), так і землевпорядною (цільове призначення) документацією, найчастіше відсутня інформація про обмеження у використанні земель, що значно ускладнює інвестиційну діяльність та створює значні ризики під час набуття прав на землю;

Недосконалий та формальний механізм громадських обговорень містобудівної документації також не сприяє активному залученню місцевого населення до прийняття управлінський рішень та стимулює конфлікти.

Географічні історичні, культурно-етнографічні чинники мають особливо важливе значення для формування конкурентоспроможних ОТГ.

Як свідчить п’ятирічний досвід проведення реформи децентралізації в Україні, підхід «одна модель для всіх» тут не спрацьовує. Мабуть тому перспективні плани формування громад, підготовлені «зверху», в багатьох випадках не вдалося втілити в життя саме через ряд «місцевих» чинників, в тому числі географічних, історичних, культурно-етнографічних тощо. Наприклад, досі існує три різні сценарії формування окремих ОТГ на Прикарпатті. Згідно першого, наше село Раківчик могло б стати центром ОТГ. Проте цей шанс було втрачено через слабку ініціативність місцевої влади. За другим сценарієм (за перспективним планом) – село мало бути приєднане до сільської Коршівської ОТГ, за третім – стати складовою частиною Коломийської міської ОТГ (рис. 3.1).

За фінансовими, економічними, соціальними показниками Коломийська ОТГ займає 4 місце серед 806 вже утворених громад, тому третій варіант – об’єднання з Коломийською міською громадою видається найкращим для

нашого приміського села. Проте велика частина селян, включаючи представників місцевого самоуправління, відверто не хоче приєднуватись до міста, в той час як інша частина протестує проти приєднання до біднішої сільської громади (за другим сценарієм). Таких прикладів, на жаль, можна привести ще багато.

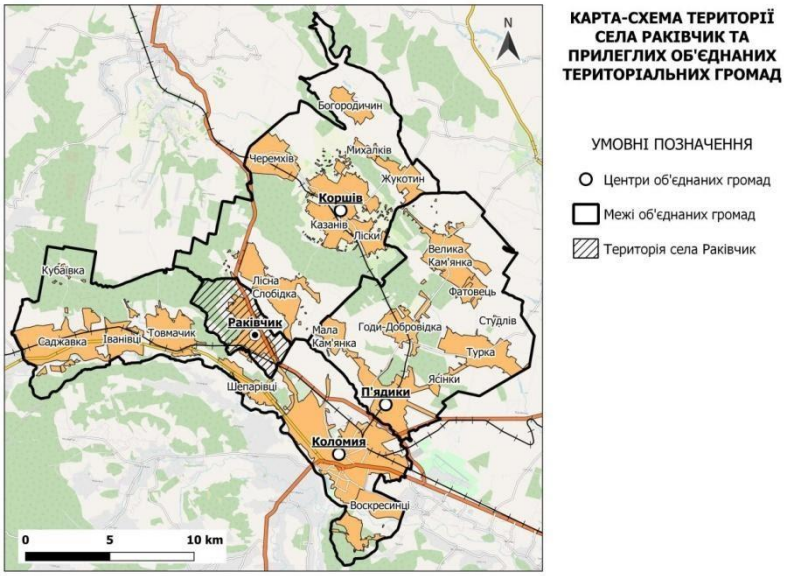

Рис.3.1. Карта-схема території с. Раківчик та прилеглих ОТГ [Бортник С.С.]

Прикладом позитивного впливу «географічного місця» на формування ОТГ стало формування Печеніжинської ОТГ, яка утворилась однією з перших – 25 жовтня 2015 року. А всього через два роки в громаді вже було відкрито перший серед сільських та селищних рад України Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП) європейського рівня.

Приведена в приклад Печеніжинська ОТГ стала однією з найуспішніших громад в Івано-Франківській області якраз завдяки географічним, історичним, культурно-етнографічним чинникам. Громада розташована в передгір'ях Карпат – краю, відомого яскравими традиціями, народними промислами та великою повагою до звичаїв своїх предків. Мешканці регіону ревно зберігають свою духовність і культуру.

Завдяки своєму ініціативному очільнику та людям, Печеніжинська ОТГ перемогла на всеукраїнському телешоу «Громада на мільйон» та встановила декілька рекордів, в тому числі у масовому виконанні національного танцю аркану. Серед унікальних проектів громади – створення продуктів ягідництва завдяки камерам шокової заморозки. Ягідний бізнес об'єднує людей в сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Так з'явилась можливість заробляти вдома, в громаді як альтернатива сезонним міграціям за кордон. Ще один проект, що також матиме не тільки місцеве, але й регіональне значення, стосується розвитку вівчарства і нині вже затверджений Міністерством розвитку громад та територій [49].

Економічні, екологічні чинники

Аналіз інфографіки, підготовленої експертами за фінансовими показниками 806 ОТГ за підсумками 2019 року в розрізі кожної з 24-х областей (Додатки А-Д) дозволяє порівнювати і оцінювати рівень конкурентоспроможності окремих громад [47].

Для оцінки фінансових показників бюджетів за 2019 рік, ОТГ були згруповані за критерієм чисельності населення в 4 групи – 1)- з чисельністю населення понад 15 тис. жителів; 2- з чисельністю населення від 10 до 15 тис. жителів; 3- з чисельністю населення від 5 до 10 тис. жителів; 4- з чисельністю населення менше 5 тис. жителів. Для коректного порівняння показників в окрему групу було виділено міста обласного значення, у яких відбулася процедура об'єднання чи приєднання.

Аналіз фінансових показників діяльності цих груп ОТГ свідчить, що зазвичай економічна ефективність діяльності громад зростає відповідно до чисельності населення, що збільшує власні надходження в бюджет, зокрема за рахунок податку з доходів фізичних осіб (ПДФО), і зменшує витрати на надання державних послуг у розрахунку на 1 мешканця. Однак конкурентоспроможність громади не повністю вирішує проблеми добробуту та комфорту проживання, можливостей соціального розвитку. Для прикладу розглянемо Стратегію розвитку Ямницької ОТГ, яка займає перше місце в рейтингу серед ОТГ Івано-Франківської області за надходженнями в бюджет в розрахунку на 1 мешканця -

7959,9 грн власних надходжень. 79,4% місцевих податків і зборів становить податок з доходів фізичних осіб, що свідчить про значний податковий потенціал. За податком на доходи фізичних осіб здійснюється вирівнювання бюджетів, а саме, на основі індексу податкоспроможності громади, який визначається за співвідношенням: ПДФО на 1 мешканця ОТГ/ПДФО на 1 мешканця по Україні, Індекс податкоспроможності Ямницької ОТГ на 2018 рік становить 2,2. Відповідно до статті 99 Бюджетного кодексу України, 50% обсягу надходжень ПДФО, що перевищує значення Індексу 1,1, передається як реверсна дотація з бюджету громади у державний бюджет. Обсяг вказаного трансферту на 2018 рік складає 6232,6 тис. грн у видатках бюджету Ямницької ОТГ [59]. Таким чином, ОТГ відіграє важливу роль у регіональному розвитку. Проте детальний SWOT-аналіз громади показав її слабкі сторони, зокрема, це екологічні проблеми, пов'язані з діяльністю цементного заводу, відсутність місцевої програми поводження з відходами, підвищена загроза забруднення території, низька якість інфраструктури та соціальних послуг тощо. Тому ефективність реалізації Стратегії розвитку ОТГ надалі залежатиме від координації державою місцевих та регіональних планів просторового розвитку.

На жаль, більшість громад беруться за вирішення в першу чергу економічних проблем, не зважаючи на екологічні, соціальні, культурні.

Разом з тим, децентралізація дає можливості, які допомагають громадам спільно розв'язати проблему забруднення довкілля. Так, наприклад, Печеніжинська та Нижньовербізька громади уклали договір про співробітництво щодо поводження з відходами, почали сортувати сміття і відвозити його на переробку. Нова звичка і традиція дозволяють створити робочі місця, заощадити кошти та зберегти неповторну природну та культурну спадщину [49].

Вплив природно-ресурсного потенціалу на конкурентну спроможність можна проілюструвати на прикладі найбагатшої в Україні – Сенчанської ОТГ (Полтавська область), яка завдяки нафто-газовому промислу та агропромисловому комплексу займає перше місце за власними доходами у бюджет (20 тис грн на 1 жителя).

Нами був проведений аналіз формування ОТГ в межах 9 макрорегіонів.

В *Північно-Східному економічному районі* завдяки сприятливим природним умовам для розвитку сільського господарства та багатим ресурсам вуглеводнів, сформувалась найбільша кількість ОТГ з високими економічними показниками. Серед них Сенчанська, Коломацька, Глобинська, Сергіївська, Драбинівська, Михайлівська, Нехворощанська, Пришибська, Опішнянська, Краснолуцька, Ланнівська, Білоцерківська, Рокитянська, Шишацька Щербанівська, Бутенківська, Машівська ОТГ Полтавської області, Наталинська, Старовірівська, Коломацька ОТГ Харківської області, Комишанська, Чернеччинська, Бочечківська, Березівська ОТГ Сумської області.

На другому місці за кількістю конкурентоспроможних ОТГ виявився *Придніпровський район*, а саме: Троїцька, Слобожанська, Карпівська, Вербківська, Богданівська, Новолатівська, Першотравневська, Гречаноподівська, Чумаківська, Миколаївська (Петропавлівська), Новоолександрівська ОТГ Дніпропетровської області та Кирилівська, Олександрівська, Воздвижівська, Підгірненська, Смирновська, Долинська, Широківська ОТГ Запорізької області.

В Столичному районі найкращі фінансові показники мають Миронівська, Студениківська, Ковалівська, Дівичківська, Великодимерська ОТГ Київської обл, Оліївська, Ушомирська, Чижівська ОТГ Житомирської області, Варвинська, Гончарівська, Деснянська, Плисківська, Корюківська ОТГ Чернігівської області.

В Причорноморському районі особливо виділяються Галицинівська, Михайлівська, Коблівська, Бузька ОТГ Миколаївської області, Авангардівська Таїровська, Затишанська ОТГ Одеської області, Музиківська, Зеленопідська, Тавричанська ОТГ Херсонської області.

Порівняно високі показники економічного розвитку демонструють ОТГ *Центрального району*, зокрема це Мар'янівська, Попельнастівська, Первозванівська, Ганнівська, Соколівська, Катеринівська, Тишківська ОТГ Кіровоградської області, Розсошанська, Гуменецька, Крупецька ОТГ Черкаської області.

Серед найбільш успішних громад *Придніпровського району* – Троїцька, Слобожанська, Карпівська, Вербківська, Богданівська, Новолатівська,

Першотравневська, Гречаноподівська, Чумаківська, Миколаївська, Новоолександрівська в Дніпропетровській області та Кирилівська, Олександрівська, Воздвижівська, Підгірненська, Смирновська, Долинська, Широківська в Запорізькій області.

У Карпатському районі найвищі показники доходів у ОТГ Львівської області. Це Славська, Солонківська та Давидівська ОТГ. В Івано-Франківській області – Ямницька, Угринівська, Коломийська, Брошнів-Осадська, Вигодська ОТГ, У Закарпатській – Баранинська, Тячівська, Іршавська, Перечинська, у Чернівецькій – Новодністровська, Хотинська, Заставнівська, Глибоцька ОТГ.

У Подільському районі виділяються показниками Розсошанська, Гуменецька, Крупецька, Новоставецька, Солобковецька, Наркевицька, Волочиська, Красилівська ОТГ Хмельницької області та Байковецька, Настасівська, Тернопільська, Гусятинська, Скориківська, Великогаївська, Чернихівецька, Заводська ОТГ Тернопільської області.

Північно- західний регіон має також багато розвинених ОТГ. У Волинській області – це Боратинська, Підгайцівська, Зарічанська, Липинська, Рівненська, Княгининівська, Городищенська, Заборольська, Смолигівська, Дубівська, Вишнівська, Жидичинська, Устилузька, Овраднівська ОТГ. У Рівненській – Вараська, Клеванська, Крупецька, Підлозцівська, Ярославицька, Смизька, Клесівська, Малолюбашанська, Привільненська, Шпанівська ОТГ.

У Донецькому районі найкращі фінансові показники мають ОТГ Троїцька, Привільська, Білокуракинська, Лозно-Олександрівська, Біловодська, Нижньодуванська в Луганській області та Шахівська, Андріївська, Іллінівська, Соледарська, Лиманська, Миколаївська, Олександрівська в Донецькій області. Аналіз зроблено за фінансовими показниками діяльності ОТГ у 2019 році

Доходи, розраховані на 1 жителя громади, але розподіл показників дуже відрізняється – від 4 до 20 тис. грн на особу. Крім того, фінансові показники не можуть розглядатися відірвано від аналізу екологічного стану території і соціального розвитку в цілому.

3.4. Проблеми просторового розвитку ОТГ

Головними засадами всебічного розвитку громади є узгоджені плани просторового розвитку території – різнорівнева містобудівна документація – «стратегічний план», «генеральний план», «детальний план території», «план зонування території», «схема планування території» тощо.

В Україні ідея регіонального розвитку часто розвивалась на шкоду ідеї розвитку місцевого, незважаючи на факт що розвиток кожного регіону визначають його населені пункти. Саме в населених пунктах проживає понад 99% населення країни, зосереджується понад дві треті новоствореної доданої вартості і, відповідно, валового продукту і саме тут знаходяться основні політичні, соціальні, економічні, екологічні «больові точки» держави [7].

Асоціацією міст України розроблено навчальний посібник для місцевого самоврядування, в якому, зокрема, висвітлено основні ключові принципи, які слід враховувати при плануванні розвитку громад та впровадженні будь-яких ініціатив з місцевого економічного розвитку [7].

1. *Необхідність застосування системного всебічного та комплексного підходу до місцевого розвитку*. Розробляючи програми місцевого розвитку, необхідно системно аналізувати широке коло проблем, можливостей і рішень, враховуючи при цьому природні умови, ресурси, історико-культурні, етнографічні особливості, екологічний стан, рівень соціально-економічного розвитку тощо.

2. *Місцеве лідерство,* участь громадян у процесі прийняття рішень з максимальним використанням потенціалу знань та вмінь жителів громади, формуванням спільного бачення перспектив місцевого економічного розвитку, які зацікавили б громадян, віддзеркалювали їхні інтереси, створювали відчуття власника тощо.

3. *Творчість та креативність*. Динамічні технологічні, політичні, економічні та соціальні зміни потребують креативу й мобільності в пошуках нових шляхів розвитку.

4. *Створення партнерства, та налагодження співпраці* –партнерство органів влади, підприємців, неприбуткових організацій та населення.

5. *Необхідність переходу від закритих місцевих економік до відкритих глобальних систем*. Громади, муніципалітети, регіони та країни в цілому мусять змістити акценти у своїх програмах економічного розвитку. Треба «думати глобально, але діяти локально». Для цього необхідно сконцентруватися на підвищенні конкурентоспроможності громад, для чого розвивати і підтримувати спеціалізовані підприємства, кваліфікованих працівників та інновації. Найкращі підходи до організації місцевого економічного розвитку передбачають застосування принципу важеля для подальшого розвитку сильних сторін громади чи регіону для одержання порівняльних і конкурентних переваг, наприклад, якщо громада може виробляти товари чи послуги за нижчою вартістю, ніж конкурент з іншого регіону. Конкурентна перевага означає стратегічну перевагу, яку суб'єкт має над своїми конкурентами у певній галузі.

6. *Координація довгострокових, стратегічних проектів з їх покроковою реалізацією.* Усвідомлення того, що дана робота дає позитивний ефект, переконує людей у правильності і важливості роботи з планування місцевого економічного розвитку та сприяє активізації залучення зацікавлених сторін / партнерів до подальшої роботи.

7. *Випереджувальність, гнучкість та адаптивність* – поєднання двох протилежних речей – необхідності планування з одного боку та пристосування до змін – з іншого, необхідність «іти в ногу з темпом змін», управляти змінами та використовувати їх на користь місцевому розвитку.

8. *Оперативність та націленість на дії*. Цінність планування полягає не у безконечному розмірковуванні, а у свідомому розміркованому виборі реальних та дієвих заходів, налаштуванню всіх учасників процесу на дії для виконання завдань та досягнення цілей. Успіх планування у великій мірі залежить від способів та методів його реалізації .

9. *Програми й заходи з місцевого розвитку мають бути прозорими і підзвітними,* що досягається через спільну участь всіх зацікавлених сторін у

плануванні, відкрите обговорення та інформування про нього якнайширшої аудиторії, що забезпечує успішність реалізації планів.

10. *Зростання конкурентоспроможності* – через залучення ресурсів, що забезпечують економічне зростання. Одне із основних завдань громади є залучення стратегічного інвестора, який забезпечить зростання конкурентоспроможності території, отримання високої доданої вартості, інноваційний тип менеджменту, використання інтелектуального капіталу тощо.

Як бачимо, наголос робиться на залученні ОТГ до планування розвитку територій, а планування розвитку країни узгоджується з загальними стратегічними цілями регіонів та місцевих громад.

Аналіз досягнутих результатів децентралізації в Україні свідчить про те, що саме ініціативність громадян та професійність органів місцевого самоврядування вирішує долю процесу добровільного об'єднання громад. Існують численні проблеми, через які цей процес сповільнюється або заходить в глухий кут. Перспективні плани створення ОТГ в багатьох областях України виявилися «недієздатними», оскільки не спиралися на географічні та соціально - економічні та навіть етнографічні дослідження і тому, відповідно, не могли врахувати вже сформовані територіальні зв'язки – економічні, соціальні, етнічні, культурні тощо, без яких принцип самоврядування в штучно об'єднаних громадах не може бути реалізованим.

До вирішення проблем просторового розвитку, які стоять перед новоствореними ОТГ, в першу чергу потрібно долучитися фахівцям-географам. Так, наприклад, гостро стоїть проблема створення повноцінної електронної бази даних про всі землі, які розташовані в адміністративних межах ОТГ з метою встановлення фактичного земельного потенціалу територіальної громади, як одного з основних джерел надходження коштів до місцевого бюджету. Для цього необхідно провести інвентаризацію в межах всіх населених пунктів підвідомчої території та поза межами населених пунктів, оновити дані про існуючих землевласників, землекористувачів і суб'єктів господарювання та створити електронні цифрові карти**.** Для вирішення цього питання потрібні фахівці в галузі сучасних системи геоінформаційних технологій. Системи ГІС дозволяють

здійснювати комплексну обробку інформації, використовуючи різні функції: введення, редагування та зберігання даних, їх візуалізацію, вимірювальні операції, операції просторового аналізу, отримання результатів у різних формах, що загалом створює всі умови для моделювання просторового розвитку, та дозволяє покращити рівень адміністрування.

Важливою при цьому є співпраця територіальних відділів Держгеокадастру та місцевих землевпорядних організацій, що створює можливість отримати більшість необхідних даних (межі адміністративно-територіальних одиниць, обмінні файли, растрові зображення) для створення електронної цифрової карти.

В умовах децентралізації в Україні з'являються нові можливості розвитку сільських територій.

Так, наприклад, досвід розширення нових методів публічного управління землями на регіональному рівні було зібрано в шести областях України: Донецька, Луганська, Харківська, Херсонська, Запорізька та Дніпропетровська, в яких в 10 об'єднаних територіальних громадах було розроблено комплексну документацію із землеустрою та містобудування, а також проведено навчання землевпорядників 79 громад. Для кожної з цих 10 громад був створений геопортал та опубліковано картосхеми сучасного використання земель, картосхеми режимоутворюючих об'єктів та обмежень у використанні земель, картосхеми запланованих заходів щодо раціонального використання та охорони земель, картосхеми перспективного використання земель та організації території ОТГ, партисипативні схеми планування території.

Комплексне планування території дозволило спланувати заходи з охорони земель та землеустрою, заходи соціального та комерційного характеру, а також розробити і розпочати впровадження локальних проектів соціально-економічного розвитку громад. Важливим елементом нової системи управління земельними ресурсами стало обов'язкове оприлюднення всіх даних про територію громади і її ресурси та широке громадське обговорення планів використання території і врахування державних, громадських та приватних інтересів. Ця програма створила умови для мультиплікаційного ефекту і

поширення цього досвіду для інших громад, в інших областях України, серед інших донорських міжнародних проектів [43].

Виходячи з переваг цієї системи, зрозумілою стає необхідність її впровадження для всієї території країни. Інструментом такого впровадження має стати Закон, згідно якого органам місцевого самоврядування надається можливість здійснювати просторове планування території громади, як в межах, так і за межами населених пунктів; встановлюється спрощений порядок визначення меж новостворених об'єднаних територіальних громад (юрисдикції громад) для цілей просторового планування на електронній картографічній основі; запроваджується комплексне просторове планування територій громад, яке скасовує необхідність розроблення декількох, споріднених за змістом, видів містобудівної, землевпорядної, природоохоронної документації, оскільки на всю територію громади розробляється єдина планувальна документація. Проектування здійснюється на уніфікованій електронній картографічній основі; забезпечується реальний зв’язок стратегій та програм соціально-економічного розвитку із просторовим плануванням; створюється прозорий та неконфліктний механізм врахування громадських та приватних інтересів через громадські слухання у громаді.

Така об’єднана та уніфікована текстова та картографічна документація, дані з якої публікуються за допомогою ГІС порталів, отримала назву Комплексний план просторового розвитку громади [43].

Результати та очікувані вигоди від впровадження проекту:

1. В процесі просторового планування наповнюється даними Державний земельний та містобудівний кадастри;

2. Вся інформація про ресурси громад стає публічною та загальнодоступною;

3. Впровадження комплексних планів просторового розвитку громад знижує корупційні ризики та стимулює сільський розвиток й інвестиційну діяльність;

4. Громадські обговорення планів просторового розвитку активізують співробітництво «влада-бізнес-громада» та дозволяють вирішувати конфлікти;

5. Спираючись на досвід проекту USAID «Агросільрозвиток» з планування територій, Комплексні плани просторового розвитку громад дозволять в масштабах України: визначити межі юрисдикції усіх планування територій, Комплексні плани просторового розвитку громад дозволять в масштабах України: визначити межі юрисдикції усіх 1285 громад, які мають бути сформованими на площі 457,3 тис. км^2, та уточнити фактичну приналежність земель, орієнтовною площею більше 400 тис. га; уточнити фактичний стан використання земель, порівняно з помилковим (документальним) обліком: сільськогосподарських угідь, орієнтовною площею понад 770 тис. га; під будівлями, орієнтовною площею понад 680 тис. га; під водними об'єктами, орієнтовною площею понад 130 тис. га; під болотними угіддями, орієнтовною площею понад 350 тис. га; під лісами, орієнтовною площею понад 530 тис. га; під землями без рослинного покриву, орієнтовною площею понад 320 тис. га (Рис. 3.4.1.); сформувати понад 100 тис. ініціатив щодо ефективного використання та охорони земель на площі понад 7,5 млн га, в тому числі: понад 16 тис. землевпорядних заходів на орієнтовній площі понад 4,8 млн. га; понад 38 тис. заходів комерційного характеру на орієнтовній площі понад 300 тис. га; понад 41 тис. заходів соціального характеру на орієнтовній площі понад 90 тис. га; біля 3 тис. екологічних заходів на орієнтовній площі понад 1,8 млн га (Рис. 3.4.2.); забезпечити проведення консолідації земель для різних потреб і впровадження проектів зрошення та дренажу; збільшити надходження до місцевих бюджетів від оподаткування необлікованих земель всіх категорій та форм власності та оренди державних і комунальних земель на конкурентній основі на загальну суму понад 1,5 млрд грн (понад 60 млн дол. США).

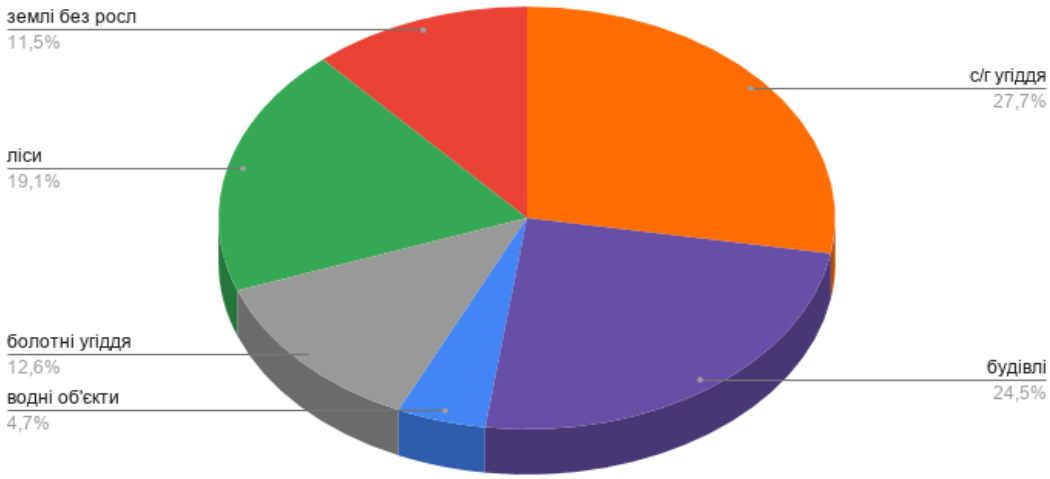

Рис. 3.4.1. Розподіл земель, які потребують перевірки фактичного стану використання

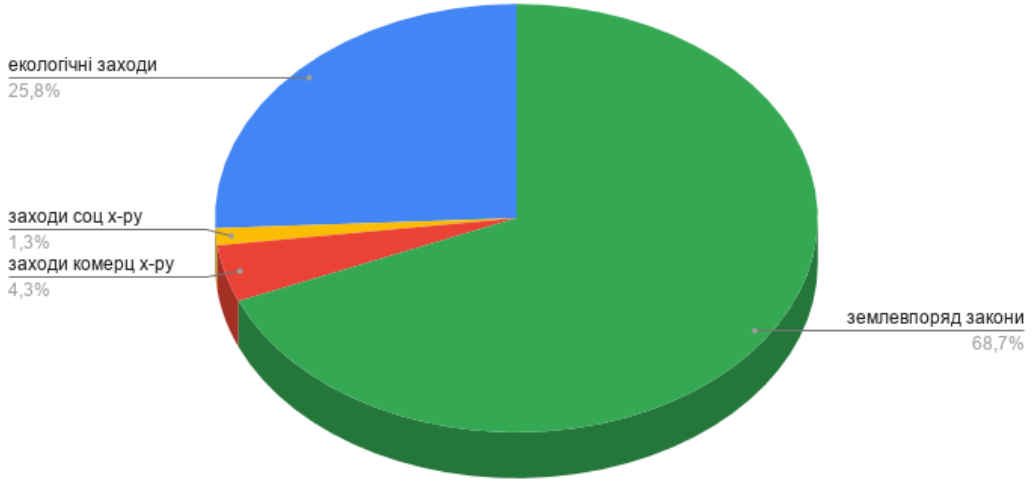

Рис.3.4.2. Розподіл ініціатив землевпорядних заходів

Процес децентралізації в Україні передбачає впровадження програм просторового розвитку міських громад. Важливим в цьому напрямку згідно Стратегії регіонального розвитку до 2027 року, є реалізація концепції смарт-сіті («розумних міст»), яка є узагальненою моделлю міста з використанням цифрових

технологій для розв’язання поточних проблем міста, його сталого розвитку та комфортного життя громадян. Найважливішими питаннями розвитку концепції смарт-сіті в Україні є «модернізація інфраструктури міст та впровадження ефективного ресурсного менеджменту (з використанням Інтернету речей, «зелених» технологій, «розумних мереж»); трансформація системи міського управління на основі інтеграції систем та даних; необхідність визначення економічних моделей розвитку міст з урахуванням не тільки природного, промислового, а і людського потенціалу (міста як центри інновацій та розвитку людського потенціалу).

Для активізації концепції смарт-сіті та їх масштабування необхідною є реалізація таких ініціатив: розроблення національної «дорожньої карти» та фреймворку цифрової трансформації міст як основи для формування відповідних міських «дорожніх карт» та підтримки міських проектів цифровізації; створення національної платформи - каталогу рішень концепції смарт-сіті згідно з досвідом Європейської платформи «розумних» міст. Це необхідно для вирівнювання можливостей різних міст країни щодо проектування, розроблення та імплементації відповідних проектів; гармонізація політик і законодавства з вимогами ЄС, які стосуються розвитку цифрової економіки, інновацій, міського управління; впровадження міжнародних стандартів управління смарт-сіті; підтримка розбудови інноваційних екосистем в українських містах та залучення громадян у процес розроблення міських рішень смарт-сіті».

Розділ 4. РОЛЬ ОТГ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

4.1. Участь ОТГ у плануванні державної регіональної політики

У 2014 – 2019 роках Україна досягла значного прогресу у наближенні регіональної політики до принципів, стандартів, моделей і підходів, прийнятих у ЄС. Державна регіональна політика України поступово трансформується в політику згуртованості, інвестиційну політику, спрямовану на підвищення конкурентоспроможності усіх територій країни і зміцнення загальнонаціонального економічного, соціального і політичного простору та міжрегіональної співпраці, партнерства і солідарності.

Державна регіональна політика визначає пріоритети розвитку областей та ОТГ, включає їх до ієрархії стратегій розвитку та інвестиційних планів, враховує пріоритети державних інвестицій, передбачає міжвідомчий підхід та координацію дій. Проте на практиці ця система ще не ідеально налаштована, і якість її реалізації залежить від процесу децентралізації та широкої участі ОТГ, що дозволить досягти кращих результатів для громад та регіонів у найближчому майбутньому.

Більшість інституцій, пов’язаних з реалізацією політики регіонального розвитку вже існують, але потребують підвищення їхньої спроможності та ефективності. Проблемним питанням залишається міжвідомча координація. Обмежена координація між різними рівнями врядування перешкоджає успішному впровадженню ДРП в Україні.

Важливими у стратегічному плануванні є законодавче забезпечення координації регіональної політики і місцевого самоврядування, «зустрічне» стратегічне планування – «знизу вгору» та «згори вниз», багаторівневе просторове планування.

Забезпечення гармонізації законів, пов'язаних з регіональною політикою та її впровадженням на місцях дозволить громадянам України могли відчути переваги спільної роботи. Важливим є порівняння результатів впровадження ДРП з аналогічними прикладами міжнародної практики. Беручи за взірець

моделі та принципи ОЕСР, інституціям ДРП слід уточнити галузеві функції, покладені на кожен рівень врядування, позаяк більшість їх обов'язків (функцій) спільні, а відповідальність за витрачання коштів часто дублюється. Чітка роль врядування кожного рівня в різних сферах політики дозволить уникнути дублювання, марнотратства та втрати підзвітності.

Фінансові ресурси для економічного розвитку необхідно доповнювати людськими ресурсами, здатними ними управляти. Цей вимір часто недооцінюється в ході реформи децентралізації та особливо важливий у незаможних та малонаселених громадах.

Субнаціональні органи влади повинні нести відповідальність і мати можливість контролювати кількість, витрати та компетенції працівників.

Створення культури співробітництва та регулярного спілкування має вирішальне значення для ефективного застосування багаторівневого врядування.

Міжвідомче співробітництво має особливе значення для субнаціональної горизонтальної координації для залучення інвестицій у сфери, де є позитивні взаємовпливи (наприклад, економія від масштабу; посилена синергія між політиками сусідніх юрисдикцій, тощо). Міжвідомчі органи для горизонтального узгодження з конкретними завданнями можуть використовуватися для управління функціями, які перетинають муніципальні та регіональні межі.
Велику допомогу для підтримки реалізації державної та регіональних стратегій розвитку надають Агенцій регіонального розвитку (АРР). Вони концентрують некомерційні партнерські відносини між державою, приватним сектором та організаціями громадянського суспільства (наприклад, НУО, організації роботодавців тощо). Поки-що створення цих агентств відбувається повільно.

Державна стратегія регіонального розвитку України (ДСРР) – це документ рамкового планування, який визначає національний підхід до підвищення конкурентоспроможності України. Це забезпечить міцність кожного регіону як унікального будівельного блоку держави. Крім того, для підвищення конкурентоспроможності, стратегія спрямована на інтегрований та збалансований територіальний розвиток та підтримує ефективні структури

управління для регіонального розвитку. Необхідно, щоб взаємно посилювалася динаміка співпраці між політиками, які впливають на різні рівні управління, ДСРР та стратегіями розвитку субнаціонального рівня.

Добровільне об'єднання громад, міжмуніципальне співробітництво та фіскальна децентралізація можуть створити потенціал субнаціональних ресурсів для планування розвитку інфраструктури та надання послуг, що, в свою чергу, забезпечить динаміку і збалансованість регіонального розвитку, економічну конкурентоспроможність та покращення рівня життя – основні стратегічні цілі на національному та субнаціональному рівнях.

ДСРР на засадах субсидіарності підтримує надання більших повноважень для розробки сценаріїв просторового розвитку субнаціональним органам влади – що є важливим компонентом адміністративної децентралізації.

ДСРР передбачає не тільки участь області у плануванні просторового/регіонального розвитку, але й захист і врахування інтересів ОТГ. Крім того, національні зусилля з розвитку можуть бути вдосконалені шляхом визначення районів з подібними функціональними характеристиками та об'єднання їх у рамках додаткових стратегій. Це відповідатиме принципам ОЕСР. Документи просторового планування – починаючи від інтегрованої стратегії на національному рівні, галузевих планів, планів розвитку окремих територій та областей і до комплексних планів просторового розвитку громад повинні бути інструментами, які будують вертикальні та горизонтальні зв’язки, з'єднують різні ієрархічні рівні політик та допомагають координувати різноманітні інтереси під час впровадження нової чи реформованої політики.

В рамках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року, передбачається підтримка для гірських територій Українських Карпат, Узбережжя Чорного та Азовського морів, зон впливу міжнародних транспортних коридорів; прикордонних регіонів, у тому числі районів, які постраждали внаслідок війни на Донбасі, природно-заповідних територій, міських агломерацій, центрів економічного зростання (середні та малі міста), монофункціональних міських поселень, сільських поселень з несприятливими умовами. Такий підхід відповідає принципам типізації регіонів Європи,

прийнятих резолюцією № 1 на останній Європейській конференції міністрів, відповідальних за просторове/регіональне планування (CEMAT) Ради Європи, що відбулася у Бухаресті («Функціональні регіони – капіталізація місцевого потенціалу у політиці територіального розвитку європейського континенту»).

4.2. Участь ОТГ у фінансуванні регіональної політики

Проекти місцевого та регіонального розвитку потребують відповідного фінансування. Проекти розвитку ОТГ та областей мають право на фінансування через Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), який є головним інструментом фінансування регіонального розвитку. ДФРР вимагає, щоб проекти, які він фінансує, узгоджувались із ДСРР та регіональними стратегіями розвитку. Проблеми стосуються стабільності власного бюджету фонду. За законом, ДФРР має складатися щонайменше з 1% надходжень до загального фонду Державного бюджету, який (відповідно до статті 24-1 Бюджетного кодексу) повинен бути спрямований на регіони за формулою: 80% коштів відповідно до чисельності населення областей; 20% – для областей з середнім ВВП на особу нижчим за 75% від середнього по країні. Кожній області щорічно буде виділятися відсоток від ДФРР за цією формулою, що сприятиме більшій визначеності та прозорості бюджетного процесу. Ці способи були розроблені, з метою надання обласним адміністраціям розуміння доступного їм фінансування, що сприятиме плануванню розвитку в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі [46].

Ще одна проблема пов’язана з практикою управління ДФРР та відбором проектів для фінансування. Теоретично перевага має надаватись проектам, які мають інтегрований підхід до розробки. З 2017 року, після змін до статті 24-1 Бюджетного кодексу, проектні пропозиції повинні відповідати галузевим квотам: 10% присвячено енергоефективності державних та муніципальних закладів освіти та охорони здоров’я, ще 10% – спортивній інфраструктурі, решта 80% можуть бути несекторальними.

Третя проблема полягає в тому, що 1% коштів загального фонду держбюджету на ДФРР практично ще ніколи не виділявся. Встановлені терміни фінансування проектів, передбачені законом, також дотримуються не повністю; до цього часу має місце недостатня чіткість у відборі деяких обласних проектів через вплив голів обласних державних адміністрацій та членів українського парламенту.

Тому актуальною залишається проблема наповнення бюджету ОТГ за рахунок власних доходів, частина з яких може використовуватися для місцевого розвитку, а частина передаватись для вирівнювання регіональних диспропорцій і забезпечення однакового рівня послуг для всіх громад.

Для державної регіональної політики України 2020 рік є завершальним для реалізації стратегії регіонального розвитку. Водночас це рік розробки проектів регіонального розвитку, впровадження яких розпочнеться у 2021 році – у відповідності до планів заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку на період до 2027 року, які на засадах смарт-спеціалізації кожний регіон України повинен був розробити у 2019 році. Станом на 30 квітня 2020 року лише 17 областей України мають затверджені регіональні стратегії розвитку на період до 2027 року та плани заходів з їх реалізації на 2021–2027 роки. Тому не усі регіони змогли виконати вимоги наказу Мінрегіону № 80 від 24.04.2015 (із змінами від 08.10.2019) і вчасно пройти на онлайн платформі new.dfrr.minregion.gov.ua шлях реєстрації та відбору проектів, які зможуть отримати фінансування з державного фонду регіонального розвитку у 2021 році.

Питання взаємозв'язку проектів, що отримують фінансування з ДФРР, із стратегіями та планами їх реалізації має принципове значення – адже це ключові складові алгоритму впровадження нової державної регіональної політики в Україні.

4.3. Роль ОТГ у моніторингу та оцінюванні ініціатив розвитку

Принципи ОЕСР передбачають необхідність постійного оцінювання результативності регіональної політики. Дані про результативність можуть бути

ефективними лише в тому випадку, якщо цільові показники були чітко вказані на початку процесу розроблення. Системна підготовка регіональних та місцевих стратегій та відповідних планів реалізації є відносно новим явищем для більшості українських регіонів та громад. Щоб допомогти їм, необхідна комплексна методологія моніторингу та оцінювання таких ініціатив розвитку. Ця методологія повинна застосовуватися рівномірно по всій Україні для отримання даних та результатів, які згодом будуть використані для порівняння та формування державної політики регіонального розвитку, пріоритетів ДФРР, а також для надання регіональним органам влади інформації про те, які рішення працюють, а які не працюють. Розроблення системи моніторингу вимагає не лише створення методології показників, а й правового підґрунтя для збору та використання даних, ІТ-підтримки для зберігання, обчислення та розповсюдження результатів, а також налагодження механізмів співпраці між установами, що забезпечують надання інформації. Дані потрібно регулярно оновлювати, а системи їх оброблення повинні відповідати міжнародним нормам [46].

Перед органами державної влади на субнаціональному рівні стоять завдання розроблення і реалізації стратегій регіонального і місцевого розвитку, з визначенням місцевих порівняльних переваг та з реагуванням на потреби населення. Для цього потрібно навчитись визначати ці переваги, розробляти відповідні проекти у різних сферах розвитку, а також формувати їх функції та ресурси.

4.4. Участь ОТГ в реалізації проектів регіонального розвитку

На практичному рівні регіональний розвиток в Україні стикається з рядом взаємопов’язаних проблем. Так, наприклад, кількість проектних пропозицій від органів влади субнаціонального рівня є недостатньою, що з одного боку пояснюється відсутністю стратегії та чітких пріоритетів місцевого розвитку, а з іншого - нестабільним фінансуванням, незважаючи на встановлені законодавством механізми та джерела. Ці проблеми є суттєвою перешкодою у

розвитку України. Більшість проектів, поданих регіонами для фінансування з ДФРР, не спрямовані на реалізацію стратегічних цілей та завдань регіональної стратегії. По суті вони служать лише додатковим джерелом для будівництва, ремонту та реконструкції будівель бюджетних установ.

Недостатньо розвиненим є управлінням проектами на місцевому та регіональному рівнях. Влада звикла витрачати субсидії, але не має достатнього досвіду роботи з ініціацією проектів, спрямованих на економічний, соціальний, культурний розвиток та збільшення доходів ОТГ. Заявки на фінансування часто не подаються у повному обсязі (наприклад, може бути відсутня оцінка потреб). Проектні пропозиції рідко ґрунтуються на об’єктивних даних, і дуже незначна кількість інвестиційних проектів, які пов'язані з людським капіталом або економічним розвитком. Удосконалення твердої (фізичної) інфраструктури в Україні поліпшить національну конкурентоспроможність. Однак розподіл обов'язків між рівнями влади не завжди сприяє оптимальному вибору. Тому слід розглянути можливість відновлення високого рівня взаємодії відповідальності, особливо між областями та уповноваженими органами місцевого самоврядування, такими як міста та об'єднані громади.

Для забезпечення того, щоб інфраструктура та інвестиції в неї відігравали позитивну роль і приносили кращу віддачу регіональному розвитку, слід концентрувати політику на формуванні людського капіталу (включаючи підвищення кваліфікації), впровадженні інновацій, а також враховувати економіку агломерацій та відстань до ринків.

Без планування розвитку та стратегій, що підтримують ці додаткові виміри, інвестиції в інфраструктуру будуть менш ефективними. У той же час, у багатьох регіонах ОЕСР виявлено, що великі інвестиції у формування людського капіталу не обов'язково стимулюють регіональне зростання та стримують відтік мізків, якщо при цьому не вирішені інші обмеження для зростання, – такі як бар'єри для розвитку приватного сектору.

ВИСНОВКИ

Процес децентралізації, що триває в Україні з 2015 року, супроводжується реформою адміністративно-територіальному устрою та утворенням нових суб'єктів господарювання – об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Аналіз діяльності 806 утворених ОТГ (за 2019 рік) ілюструє широку амплітуду їх фінансових показників, що залежить від багатьох передумов та чинників – географічного розташування, природних умов та ресурсів, соціально-економічного розвитку, екологічного стану території, історичних та етнографічних особливостей, співвідношення площі та чисельності громади, якості розробленої Стратегії розвитку громади, пошуку проектів її втілення, фахових компетентностей місцевого самоврядування, ініціативності громадян та ін.

Утворені за відповідною методикою і затверджені Міністерством ОТГ вважаються конкурентоспроможними. Проте фінансова успішність громади не завжди є гарантією оптимальної просторової організації її життєдіяльності, забезпечення комфортних та якісних умов проживання і розвитку громадян, відчуття захищеності їх прав, відчуття задоволення і спокою.

Основним інструментом гармонійного розвитку ОТГ є ієрархічна система просторового планування, що передбачає розробку стратегій розвитку, деталізованих в містобудівній документації на основі комплексного природничого, ландшафтного підходу, функціонального зонування території, формування екомережі та розширення природно-заповідного фонду, встановлення захисних санітарних зон для виробничих територій, проектів розбудови транспортної, виробничої та соціальної інфраструктури тощо. Поки такі плани не будуть розроблені, неможливо вважати ОТГ оптимальною формою організації людської життєдіяльності, незважаючи навіть на високі фінансові її показники. Тільки при фаховому підході до розробки та координації місцевих та регіональних стратегічних планів ОТГ можуть втілити власні соціально-економічні та екологічні програми, що стане основою загального регіонального розвитку.

Державі важливо проектувати, моделювати, науково обґрунтовувати і фінансово підтримувати не тільки регіональні плани розвитку, але й проекти, ініційовані ОТГ – як на рівні Стратегічного планування, так і на рівні розроблення містобудівної документації, проектів землеустрою, детальних планів, що стане основою оптимального просторового (місцевого та регіонального) розвитку. При цьому, важливо залучати до реалізації Стратегії не тільки кошти місцевого бюджету та Державного фонду регіонального розвитку, але й використовувати можливості міжнародного співробітництва, такі як міжнародну технічну допомогу Європейського Союзу, кошти міжнародних фінансових організацій, приватних інвесторів. Для цього потрібно розробляти та впроваджувати міжнародні проекти інтеграції просторового розвитку, особливо для прикордонних територій.

Метою і завданням такої співпраці має стати збереження дружнього до людини довкілля, досягнення екобезпеки, підвищення добробуту громадян, тривалості та якості їх життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белоконь Ю.Н. Региональное планирование (теория и практика) / Под ред. И.А.Фомина. // К.: Логос, 2003.
2. Біла С.О. Вплив децентралізації на стимулювання економічного зростання територіальних громад в Україні / С.О. Біла // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія № 18 : Економіка і право. – 2014. – Вип. 27. – 2014. – С. 60-68.
3. Бортник С. Ю., Лаврук Т.М., Тимуляк Л.М., Олещенко А.В. / Європейський досвід просторового планування // Фізична географія та геоморфологія, Вип. 4 (88) 2017, С. 5-11.
4. Бортник С.С. / Об'єднана територіальна громада як оптимальна форма просторової організації людської діяльності // тези конференції Шевченківська весна – 2020: ГЕОГРАФІЯ: Збірник наукових праць, С. 68-70 XVIII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К.: Видавництво «Фенікс», 2020. Випуск XVIII. – с. 173
5. Бортник С.Ю., Лаврук Т.М., Тимуляк Л.М., Олещенко А.В. Просторове та ландшафтне планування. Навчальний посібник, К. Прінт Сервіс, 2017.
6. Бутко М. П. Методологічні засади формування сучасної парадигми політики регіонального розвитку / М. П. Бутко, О. Д. Хомик // Регіональна економіка. – 2014. – № 2. – С. 7-16.
7. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. / Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування // Асоціація міст України – К., ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 256 с.
8. Голікова Т. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика : Монографія // Т. Голікова. - К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 296 с.

9. Гулич О.І. Регулювання екологічної безпеки регіону: європейський досвід / О. І. Гулич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014. – Вип. 3. – С. 145-152.
10. Європейська конференція міністрів відповідальних за регіональне планування СЕМАТ, «Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту» (2000 р.) // Наукова редакція перекладу: В.І.Олещенко, 2007.
11. Запотоцький С.П. / Регіональна конкурентоспроможність: суспільно-географічні засади дослідження. // К., 2012.
12. Мезенцев К. В. / Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: // Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005.
13. Мезенцев К.В., Г. П. Підгрушний, Н. І. Мезенцева. / Регіональний розвиток в Україні: суспільно–просторова нерівність і поляризація: Монографія, // К.: ДП «Прінт сервіс», 2014.
14. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. // Суспільно-географічне районування України : Навч. посіб. для студ. ВУЗів. // К. : ВЦ "Київський університет", 2000.
15. Олійник Я.Б. / Економіко-екологічні проблеми територіальної організації виробництва і природокористування. // К.: Лібра, 1996.
16. Олійник Я.Б., Пістун М.Д. / Внесок суспільної географії в удосконалення процесу управління регіональним розвитком України. Економічна та соціальна географія. // Вип. 54. – К., 2003.
17. Олійник Я.Б., Пістун М.Д. / Проблеми соціально-економічного розвитку України: суспільно-географічний підхід // Гуманітарні та ресурсні проблеми національної безпеки України: Монографія. – К.: «Експрес поліграф», 2011.
18. Олійник Я.Б., Пістун М.Д. / Регіональні диспропорції // «Урядовий кур’єр» від 29.XII.1998.
19. Олійник Я.Б., Пістун М.Д., Мельничук А.Л. / Нові форми розміщення продуктивних сил в Україні // Матеріали міжнародної наукової

конференції «Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України» (Київ, 1999 р.) – К., 1999.

20. Олійник Я.Б., Пістун М.Д., Мельничук А.Л. / Про стратегію регіонального розвитку України: суспільно-географічний аспект // Економіка України. – Вип. 12 – К., 2015.
21. Олійник Я.Б., Пістун М.Д., Мельничук А.Л. / Ринкові форми розміщення продуктивних сил індустріально-аграрної адміністративної області з міською агломерацією // Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України. Матеріали V міжнародної наукової конференції (Київ, 21-23 жовтня 2010 р.) ¬ К.: ВГЛ Обрії, 2010.
22. Олійник Я.Б., Пістун М.Д., Мельничук А.Л. / Стратегія як головна складова процесу регіонального розвитку України // Економічна та соціальна географія. – Вип. 2 (70). – К., 2014.
23. Пістун М.Д. / Регіони врятує децентралізація // «Урядовий кур'єр» – 26 березня 2014.
24. Пістун М.Д., Мельничук А.Л. // Сучасні проблеми регіонального розвитку України. // К.: ВПЦ «Київський університет», 2013.
25. Пістун М.Д., Олійник Я.Б., Мезенцев К.В., Мельничук А.Л. / Теоретико-методологічна концепція регіонального розвитку України: суспільно-географічний аспект // К, 2019.- 70с. 5 рис.
26. Руденко Л. Г., Маруняк Є. О., Лісовський С. А. [та ін.] / Ландшафтне планування: досвід впровадження в Україні (на прикладі «Ландшафтної програми Черкаської області») // Україна : географія цілей та можливостей – 2014. – С. 9-27
27. Стеченко Д.М. / Управління регіональним розвитком. // Навч. посіб. – К.: Вища школа, - 2000. – С.223.
28. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої // К.: Вид-во "Фенікс", 2017.
29. Lene Rachel Andersen and Tomas Björkman / The Nordic Secret: A European Story of Beauty and Freedom // Fri Tanke, 2017.

30. Meik Wiking / The Little Book of Lykke: The Danish Search for the World's Happiest People // The Happiness Institute Series, 2017.
31. Барбашова Н. В. Децентралізація управління екологічною сферою: стан та перспективи розвитку / Н. В. Барбашова // Держава і право. Юридичні і політичні науки. - 2014. - Вип. 64. - С. 291-297. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_64_43
32. Дані моніторингу децентралізації, 2020,: URL: https://decentralization.gov.ua/news/12055
33. ДБН Б.2.2-ХХ:20ХХ "Планування та забудова територій", 2019.: URL: http://dipromisto.gov.ua/files/NMD/DBN_B.2.2-XX_20XX_v2.pdf
34. Європейська ландшафтна конвенція, 2005: URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_154
35. Європейська хартія місцевого самоврядування, Рада Європи, 1985 р.: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
36. Закон України «Про Генеральну схему планування території України» (2001 р.): URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14
37. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91.: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19
38. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 року № 156-VIII.: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19
39. Закон України «Про місцеве самоврядування» (1997 р.): URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80
40. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005 р.): URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15
41. Інститут громадського суспільства / Посібник. Навчальний модуль: Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або чому брак грошей не є первинною проблемою громади, 2016.: URL: https://www.csi.org.ua/publications/vnutrishni-ta-zovnishni-resursy-dlya-rozvytku-gromady-abo-chomu-brak-groshej-ne-ye-pervynnoyu-problemoyu-gromady-navchalnyj-modul/

42. Кінщак А.В. / Державна регіональна політика в Україні: термінологічна невизначеність // Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643), 2014.: URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=867
43. Кубах С. / Комплексний план просторового розвитку громади: від пілоту до національної програми: URL: file:///C:/Users/PC/Downloads/Magazine_Strategy_for_Development-14.pdf
44. Малиновський В. / Концептуалізація поняття «регіон» // Вісник Національної академії державного управління; Регіональне управління та місцеве самоврядування.: URL: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-4-22.pdf
45. Наказ «Про затвердження Порядку розроблення містобудівної документації» від 16.11.2011 р. № 290,: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1468-11
46. Оцінка стану, тенденцій та викликів державної регіональної політики України.: URL: file:///C:/Users/PC/Downloads/Magazine_Strategy_for_Development-14.pdf
47. Оцінка фінансових показників бюджетів 806 ОТГ. Рейтинг за 2019 рік.: URL: https://decentralization.gov.ua/news/12192
48. Парасюк, Н. Єременко / Асоціація міст України – К., ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 256 с. – Режим доступу: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/1plangrweb.pdf))
49. Печеніжинська селищна об’єднана територіальна громада. Івано-Франківська область.: URL: https://decentralization.gov.ua/gromada/745
50. Постанова Кабінету Міністрів «Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад» від 24 січня 2020 р.: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF

51. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.»: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF
52. Постанова Кабінету Міністрів України від 2020 р. / Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року,: URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/Proekt-Derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027-roku.pdf
53. Прикарпатська співпраця: досвід Печеніжинської та Нижньовербізької об'єднаних громад, 2019.: URL: https://decentralization.gov.ua/news/11414
54. Проект постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року.: URL: https://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronni-konsultatsiyi-z-gromadskistyu/proekt-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027-roku/
55. Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року».: URL: https://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronni-konsultatsiyi-z-gromadskistyu/proekt-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayin
56. Проект «Концепції державної регіональної політики» (2001 р.): URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001
57. Сайт державного підприємства "Український державний науково-дослідний інститут проектування міст "ДІПРОМІСТО" імені Ю.М.Білоконя / публікація.: URL: http://dipromisto.gov.ua/index.php?categoryid=59
58. Сайт Івано-Франківської обласної адміністрації.: URL: http://www.if.gov.ua/
59. Стратегія розвитку Ямницької ОТГ, 2019.: URL: https://yamnytsya-otg.if.ua/stratehiya-oth/
60. Схема планування території Івано-Франківської області, 2017.: URL: http://www.if.gov.ua/news/38603

61. «U-LEAD з Європою», Внесок Групи радників з впровадження державної регіональної політики Програми у становлення нової державної регіональної політики в Україні. file:///C:/Users/PC/Downloads/Magazine_Strategy_for_Development-14.pdf))
62. CANactions School / Gromada is a socially spacious phenomenon .: URL: https://canactions.com/article-hromada
63. USAID «Агросільрозвиток»: URL: https://www.usaid.gov/uk/ukraine/agriculture